

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών
Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία

Διπλωματική Εργασία

«Η κοινωνική διάσταση της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας
Οικονομίας. Η συμβολή του Polanyi.»

Πετρίδου Αλεξάνδρα -Ιωάννα

Επιβλέπων καθηγητής: Κάρολος-Ιωσήφ Καβουλάκος

Λευκωσία, Ιανουάριος, 2024

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία του φοιτητή («συγγραφέας/δημιουργός») που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης ο συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας του συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του συγγραφέα/δημιουργού. Ο συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

«Η κοινωνική διάσταση της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας
Οικονομίας. Η συμβολή του Polanyi»

«Πετρίδου Αλεξάνδρα -Ιωάννα»

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπων Καθηγητής:
Κάρολος Ιωσήφ Καβουλάκος
ΣΕΠ - ΕΑΠ

Συν-Επιβλέπων Καθηγητής:
Μιχάλης Πέτρου
ΣΕΠ - ΕΑΠ

Λευκωσία, Ιανουάριος, 2024

*«Στους δικούς μου που με στήριζαν από την αρχή σ' αυτό το ακαδημαϊκό ταξίδι,
στον φίλο μου τον Γιώργο και την Μελίνα.»*

Περίληψη

Η παρούσα διπλωματική εργασία διερευνά την κοινωνική διάσταση της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.ΑΛ.Ο.) με ιδιαίτερη έμφαση στη συμβολή της οικονομικής ανθρωπολογίας και της κοινωνικής θεωρίας του Karl Polanyi. Η ΚΑΛΟ, ως οικονομικό κίνημα, προσπαθεί να εναρμονίσει τις οικονομικές δραστηριότητες με τους κοινωνικούς στόχους, τονίζοντας τη σημασία των συνεταιρισμών, της αλληλοβοήθειας και του συλλογικού οφέλους έναντι της μεγιστοποίησης του ατομικού κέρδους. Το έργο του Karl Polanyi, ιδιαίτερα η αντίληψή του για την «ενσωμάτωση» των οικονομικών συστημάτων στις κοινωνικές σχέσεις και η κριτική του στις οικονομίες με επίκεντρο την αγορά, παρέχει ένα κρίσιμο θεωρητικό πλαίσιο για την κατανόηση των αρχών και των πρακτικών της ΚΑΛΟ. Μέσα από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, τόσο για τις θεωρίες της ΚΑΛΟ, όσο και για τις θεωρίες του Πολάνυι, και με την παράθεση παραδειγμάτων, η παρούσα εργασία διερευνά πώς η ΚΑΛΟ αντικατοπτρίζει τις ιδέες του Πολάνυι για την οικονομική ενσωμάτωση στη σύγχρονη κοινωνία.

Λέξεις-κλειδιά: ΚΑΛΟ, Polanyi, κοινωνική οικονομία, αλληλέγγυα οικονομία, καπιταλισμός

Abstract

This diploma thesis explores the social dimension of Social and Solidarity Economy (SSE) with particular emphasis on the contribution of economic anthropology and social theory of Karl Polanyi. SSE, as an economic movement, strives to harmonize economic activities with social goals, emphasizing the importance of cooperatives, mutual aid and collective benefit over the maximization of individual profit. Karl Polanyi's work, particularly his understanding of the "integration" of economic systems into social relations and his critique of market-centered economies, provides a critical theoretical framework for understanding the principles and practices of SSE. Through a literature review of both SSE and Polanyi's theories, and providing examples, this paper explores how SSE reflects Polanyi's ideas on economic integration in contemporary society.

Keywords

SSE, Polanyi, social economy, solidarity economy, capitalism

Περιεχόμενα

Περίληψη.....	v
Abstract	vi
Συνοτομογραφίες & Ακρωνύμια.....	viii
Εισαγωγή.....	9
1. Ιστορικό, κοινωνικό και ιδεολογικό πλαίσιο διαμόρφωσης της καπιταλιστικής κοινωνίας.....	12
1.1. Η βιομηχανική επανάσταση και οι κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές επιπτώσεις της	12
1.2. Ιδεολογικές αντιδράσεις στην βιομηχανοποίηση και αστικοποίηση και οι νέες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές ιδεολογίες.....	13
1.2.1. Φιλελευθερισμός	14
1.2.2. Σοσιαλισμός	16
1.2.3. Αναρχισμός	18
2. Η θέση του Polanyi σε σχέση με την οικονομία, την κοινωνία και τον καπιταλισμό	21
2.1. Η σχέση οικονομίας, αγοράς και κοινωνίας	21
2.2. Η αναγκαιότητα ενσωμάτωσης της οικονομίας στην κοινωνία.....	24
2.3. Κριτική στις θέσεις του Polanyi.....	27
3. Κριτική στον σοσιαλισμό και στον φιλελευθερισμό στο έργο του Polanyi	31
3.1. Αντιπαράθεση σοσιαλισμού και μαρξισμού και των ιδεών του Polanyi.....	31
3.2. Αντιπαράθεση του φιλελευθερισμού και των ιδεών του Polanyi	34
4. Ο κοινωνικός χαρακτήρας της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (ΚΑΛΟ)	36
4.1. Ανάλυση του όρου Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία	36
4.2. Ο κοινωνικός χαρακτήρας της ΚΑΛΟ.....	38
5. Οι ιδέες του Polanyi στην ΚΑΛΟ.....	42
5.1. Σύνδεση των ιδεών του Polanyi με των αξιών της ΚΑΛΟ.....	42
5.2. Παραδείγματα εγχειρημάτων ΚΑΛΟ και η προσέγγιση τους μέσα από την οπτική του Polanyi	44
5.2.1. Community Land Trusts	44
5.2.2. Αγροτροφικοί συνεταιρισμοί και δίκτυα	45
5.2.3. Συνεταιρισμοί εργαζομένων	46
5.2.4. Τράπεζες χρόνου	47
5.2.6. Χρηματοπιστωτικά Ιδρύματα Κοινοτικής Ανάπτυξης και συνεταιριστικά αλληλασφαλιστικά εγχειρήματα και εγχειρήματα αλληλοβοήθειας	48
5.2.7. Κοινωνικά φαρμακεία και ιατρεία	49
Συμπεράσματα	51
Βιβλιογραφία.....	54

Συνομογραφίες & Ακρωνύμια

ΚΑΛΟ Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία

Εισαγωγή

Στην σύγχρονη εποχή μια συνέχεια ηθικών, κοινωνικών και οικονομικών κρίσεων εκδηλώνεται στον καπιταλιστικό κόσμο, προκαλώντας μια επανεκτίμηση των θεμελίων πάνω στα οποία οικοδομείται το συλλογικό μέλλον. Ηθικά, αντιμετωπίζουμε μια κρίση αξιών, καθώς υπέρτατη κοινωνική αξία έχει αναδειχθεί η επίτευξη του ατομικού κέρδους και ο ανθρωπισμός και η αλληλεγγύη έχουν υποβαθμιστεί. Οι οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες και οι αποκλεισμοί διευρύνονται, δημιουργώντας συνθήκες αδικίας, ανισότητας και αποξένωσης. Το χάσμα μεταξύ προνομιάχων και περιθωριοποιημένων ομάδων βαθαίνει, οδηγώντας σε ένα πολωμένο και κατακερματισμένο κοινωνικό τοπίο. Από οικονομική άποψη, το κυρίαρχο σύστημα δίνει προτεραιότητα στα βραχυπρόθεσμα κέρδη, έναντι της μακροπρόθεσμης βιωσιμότητας, διαιωνίζοντας κύκλους ανισότητας και περιβαλλοντικής υποβάθμισης και οδηγώντας σε βαθιές οικονομικές κρίσεις, που επιφέρουν την φτωχοποίηση του πληθυσμού και την οικονομική αποσταθεροποίηση των κρατών. Η συνεχόμενη εμφάνιση αυτών των κρίσεων υπογραμμίζει την επείγουσα ανάγκη επαναπροσδιορισμού των κοινωνικών δομών, ώστε αυτές να προωθούν την κοινωνική συνοχή και να οικοδομήσουν οικονομικά συστήματα, που εξυπηρετούν την ευημερία όλων, αντανακλώντας την επιτακτική ανάγκη για μια μετασχηματιστική αλλαγή, που διατυπώνεται από μελετητές όπως ο Polanyi.

Στο πεδίο της οικονομικής θεωρίας η έννοια της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (Κ.Α.Ο.) αναδύεται ως μια εναλλακτική δυναμική, που υπερβαίνει τις συμβατικές δομές της καπιταλιστικής αγοράς. Η ΚΑΟ επιδιώκει να συνδυάσει τις οικονομικές δραστηριότητες με τις κοινωνικές αξίες, δίνοντας προτεραιότητα στη συνεργασία, την ένταξη και τη βιωσιμότητα. Μέσα σε αυτό το πολύπλευρο πεδίο, η πνευματική κληρονομιά του Karl Polanyi αποτελεί θεμελιώδη πυλώνα, προσφέροντας μια ανάλυση της αλληλεπίδρασης οικονομικών συστημάτων και κοινωνικής ευημερίας. Η οπτική του Polanyi αποτελεί ένα πολύτιμο εφόδιο για την αντιμετώπιση των συνεχόμενων οικονομικών και κοινωνικών κρίσεων, που εμφανίζονται στον σύγχρονο καπιταλιστικό κόσμο, καθώς διαπραγματεύεται τον κοινωνικό χαρακτήρα της οικονομίας και την αναγκαιότητα προστασίας της κοινωνίας από την ανεξέλεγκτη φιλελεύθερη αγορά.

Στην προσπάθεια κατανόησης της αλληλεπίδρασης οικονομικών συστημάτων και κοινωνικής ευημερίας, η ΚΑΟ παρουσιάζει ένα εναλλακτικό σύστημα, που επιδιώκει να συμβιβάσει τους

μηχανισμούς της αγοράς με τις επιταγές της κοινωνικής δικαιοσύνης και της περιβαλλοντικής βιωσιμότητας. Ενσωματώνει ένα εναλλακτικό οικονομικό πλαίσιο, όπου οι αρχές της συνεργασίας, της ισότητας και του συλλογικού οφέλους είναι κεντρικές. Η παρούσα εργασία εμβαθύνει στην κοινωνική διάσταση της ΚΑΛΟ, μια πτυχή που έρχεται σε πλήρη αντίθεση με τα ατομικιστικά και μεγιστοποιητικά κίνητρα κέρδους της καπιταλιστικής οικονομίας. Στο επίκεντρο αυτής της εξερεύνησης βρίσκεται το έργο του Karl Polanyi, ενός στοχαστή του οποίου οι ιδέες σχετικά με την ενσωμάτωση των οικονομιών στις κοινωνικές σχέσεις και τις επικίνδυνες επιπτώσεις του διαχωρισμού του οικονομικού από το κοινωνικό, δημιουργούν μια θεωρητική βάση κοινή με τις αξίες της ΚΑΛΟ. Σε έναν κόσμο που χαρακτηρίζεται από ταχεία παγκοσμιοποίηση, αλματώδεις τεχνολογικές εξελίξεις και ένα οικονομικό σύστημα, που καθοδηγείται από την αγορά, η ΚΑΛΟ αναδύεται ως ένα εναλλακτικό όραμα, όπου οι οικονομικές προσπάθειες δεν είναι αποκλειστικά κερδοσκοπικές, αλλά είναι βαθιά ριζωμένες στην κοινωνική συνοχή, την ενδυνάμωση της κοινότητας και την περιβαλλοντική βιωσιμότητα. Με αυτόν τον τρόπο, προσπαθούμε να συμβάλουμε στη συζήτηση σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο οι οικονομίες σχετίζονται με την εξυπηρέτηση του κοινού καλού και την κοινωνία, επιβεβαιώνοντας τη σημασία του έργου του Polanyi.

Το κύριο ερευνητικό ερώτημα της εργασίας είναι ποια είναι η θεωρητική συμβολή του Polanyi στην προσέγγιση και ερμηνεία της ΚΑΛΟ. Στο πρώτο κεφάλαιο θα θέσουμε το ιστορικό, κοινωνικό και οικονομικό πλαίσιο, το οποίο διαμόρφωσε τον καπιταλισμό και την ελεύθερη αγορά. Θα αναφερθούμε στις κύριες οικονομικό-κοινωνικές θεωρίες, που αναπτύχθηκαν τον 19^ο αιώνα και είναι κυρίαρχες μέχρι σήμερα στην παγκόσμια πολιτική σκέψη και δράση. Με τον τρόπο αυτό θα κατανοήσουμε τις βάσεις, πάνω στις οποίες αναπτύχθηκε η σκέψη του Polanyi, αλλά και οικοδομήθηκε η ΚΑΛΟ. Στο δεύτερο κεφάλαιο θα αναφερθούμε στις ιδέες, που ανέπτυξε ο Polanyi αναλογιζόμενος την σχέση οικονομίας, αγοράς και κοινωνίας και την κοινωνική διάσταση της οικονομίας. Επίσης, θα αναφερθούμε στην κριτική, που έλαβε το έργο του. Στο τρίτο κεφάλαιο θα αναφερθούμε στην κριτική του Polanyi προς τον σοσιαλισμό, τον Μαρξ και τον φιλελευθερισμό. Στο τέταρτο κεφάλαιο θα αναφερθούμε στα βασικά χαρακτηριστικά της κοινωνικής και αλληλέγγυας οικονομίας, τις βασικές λειτουργίες, τις μορφές, τους στόχους και τα χαρακτηριστικά της, δίνοντας έμφαση στον κοινωνικό της χαρακτήρα. Στο πέμπτο κεφάλαιο θα αναφερθούμε στην σύγκλιση των απόψεων του Polanyi και των αξιών της

ΚΑΛΟ και θα αναδείξουμε παραδείγματα εγχειρημάτων ΚΑΛΟ, που συνδυάζουν την κοινωνική με την οικονομική λειτουργία. Η μεθοδολογία έρευνας που ακολουθήθηκε είναι η έρευνα δευτερογενών βιβλιογραφικών πηγών με την μέθοδο της βιβλιογραφικής ανασκόπησης. Αντικείμενο μελέτης θα αποτελέσει το βιβλιογραφικό έργο του Polanyi, καθώς και βιβλιογραφία από το πεδίο της ΚΑΛΟ. Επιπλέον, θα χρησιμοποιηθούν ηλεκτρονικές πηγές για την αναφορά σε σύγχρονα εγχειρήματα της ΚΑΛΟ.

1. Ιστορικό, κοινωνικό και ιδεολογικό πλαίσιο διαμόρφωσης της καπιταλιστικής κοινωνίας

1.1. Η βιομηχανική επανάσταση και οι κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές επιπτώσεις της

Η Βιομηχανική Επανάσταση, η οποία ξεκίνησε στην Αγγλία στα τέλη του 18ου αιώνα και συνεχίστηκε κατά τον 19ο αιώνα, είχε βαθιές και εκτεταμένες επιπτώσεις στην διαμόρφωση της οικονομίας και της κοινωνίας παγκοσμίως, θέτοντας την Ευρώπη οδηγό της αλλαγής. Σηματοδότησε μια στροφή από τις αγροτικές και βιοτεχνικές οικονομίες στον βιομηχανικό καπιταλισμό, με πρωταγωνιστή τον κλάδο της υφαντουργίας. Κατά την διάρκεια αυτής της περιόδου εμφανίστηκαν τα πρώτα εργοστάσια, που τροφοδοτούνταν από ατμομηχανές και αργότερα ηλεκτρισμό, οδηγώντας σε μαζική παραγωγή αγαθών, όπως και νέοι τρόποι μεταφοράς και επικοινωνίας, που διευκόλυναν την μεταφορά εμπορευμάτων και την ανάπτυξη εμπορικών δικτύων (Κρεμμυδάς, 2004).

Η ανάπτυξη των βιομηχανιών οδήγησε στην μετανάστευση ανθρώπων από αγροτικές περιοχές σε αστικά κέντρα για αναζήτηση ευκαιριών εργασίας στα εργοστάσια. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την ταχεία αστικοποίηση πολλών περιοχών, την δημιουργία αστικών κέντρων και την δημιουργία της αστικής τάξης και αντίστοιχα την ερήμωση της υπαίθρου. Σε αυτό συνέβαλε και η χρήση μηχανών στην γεωργία, που οδήγησε σε αυξημένη αποδοτικότητα και παραγωγικότητα, αλλά είχε επίσης ως αποτέλεσμα τον εκτοπισμό πολλών γεωργικών εργατών. Οι σχέσεις και το είδος εργασίας άλλαξαν ριζικά, σε σχέση με την προηγούμενη φεουδαρχική κοινωνία. Τα εργοστάσια εισήγαγαν έναν εξειδικευμένο καταμερισμό εργασίας και οι εργαζόμενοι εξειδικεύτηκαν σε συγκεκριμένα καθήκοντα, αντί να συμμετέχουν σε ολόκληρη την παραγωγική διαδικασία. Το εργοστασιακό σύστημα έγινε ο κυρίαρχος τρόπος παραγωγής. Τα εργοστάσια μεγάλης κλίμακας συγκέντρωναν

εργάτες και μηχανήματα, δημιουργώντας μια κεντρική και οργανωμένη προσέγγιση στην παραγωγή, ενώ η εργατική νέα τάξη δεν είχε στην ιδιοκτησία της τα μέσα παραγωγής (Κρεμμυδάς, 2004).

Η εκβιομηχάνιση οδήγησε στη συσσώρευση κεφαλαίου, καθώς επιχειρηματίες και βιομήχανοι επένδυσαν σε εργοστάσια και μηχανήματα. Αυτή η συσσώρευση κεφαλαίου έγινε η κινητήρια δύναμη πίσω από την περαιτέρω οικονομική ανάπτυξη και την ανάπτυξη του φιλελευθερισμού και της ελεύθερης αγοράς. Η κοινωνική δομή υπέστη σημαντικές αλλαγές. Η άνοδος της βιομηχανικής μεσαίας τάξης και της εργατικής τάξης οδήγησε σε νέες κοινωνικές δυναμικές, ανισότητες και προκλήσεις. Η Βιομηχανική Επανάσταση συνέβαλε, επίσης, στην παγκοσμιοποίηση των οικονομιών. Το εμπόριο επεκτάθηκε παγκοσμίως καθώς τα βιομηχανικά έθνη αναζητούσαν νέες αγορές και πηγές πρώτων υλών (Κρεμμυδάς, 2004).

Οι συνθήκες εργασίας στα πρώτα εργοστάσια ήταν σκληρές, με πολλές ώρες, χαμηλούς μισθούς και μη ασφαλές περιβάλλον. Επιπλέον, η συσσώρευση ανθρώπων στα αστικά και βιομηχανικά κέντρα είχε ως αποτέλεσμα την προλεταριοποίηση και εξαθλίωση τους. Αυτές οι δύσκολες συνθήκες διαβίωσης και εργασίας οδήγησαν στην εμφάνιση εργατικών συνδικάτων και κινημάτων, που υποστήριζαν τα δικαιώματα των εργαζομένων και την εμφάνιση νέων κοινωνικών κινημάτων και ιδεολογιών, όπως ο σοσιαλισμός, που υπερασπίζονται την ευημερία των πολιτών, την ισότητα και την αλληλεγγύη. Παράλληλα, τέθηκαν τα θεμέλια για την ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας και της συζήτησης περί αναγκαιότητας κρατικού παρεμβατισμού για την διασφάλιση ενός αξιοπρεπούς βιοτικού επιπέδου των πολιτών (Κρεμμυδάς, 2004).

1.2. Ιδεολογικές αντιδράσεις στην βιομηχανοποίηση και αστικοποίηση και οι νέες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές ιδεολογίες

Η περίοδος εκβιομηχάνισης και αστικοποίησης κατά τη διάρκεια της Βιομηχανικής Επανάστασης προκάλεσε μια σειρά αντιδράσεων, διαμορφώνοντας νέες οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές ιδεολογίες. Η άνοδος της εκβιομηχάνισης διαμόρφωσε το καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα και έθεσε τις βάσεις για την ανάπτυξη και κυριαρχία της ελεύθερης αγοράς. Οι υποστηρικτές του καπιταλισμού υποστηρίζουν τις ελεύθερες αγορές, την ιδιωτική ιδιοκτησία και την περιορισμένη κυβερνητική παρέμβαση, πιστεύοντας ότι αυτές οι αρχές προωθούν την οικονομική ανάπτυξη.

Από την άλλη πλευρά οι επικριτές του καπιταλισμού επικεντρώνονται στην ανάγκη κοινωνικής προστασίας από την εμπορευματοποίηση, τις ανισότητες και τους κοινωνικούς αποκλεισμούς. Στην συνέχεια θα αναφερθούμε σύντομα στα σημαντικότερα ιδεολογικά κοινωνικοπολιτικά ρεύματα, που διαμορφώθηκαν κατά τον 19^ο αιώνα.

1.2.1. Φιλελευθερισμός

Ο φιλελευθερισμός είναι ένα οικονομικό και πολιτικό ρεύμα, που εμφανίστηκε τον 17ο και 18ο αιώνα στην Δύση, υποστηρίζοντας τα ατομικά δικαιώματα, την αντιπροσωπευτική κυβέρνηση και το κράτος δικαίου. Η ανάπτυξη του φιλελευθερισμού συνδέεται στενά με σημαντικά ιστορικά γεγονότα και πνευματικά κινήματα. Έχει τις ρίζες του στην περίοδο του Διαφωτισμού, που χαρακτηρίζεται από την εστίαση στη λογική, τον ατομικισμό και τον σκεπτικισμό απέναντι στην απόλυτη εξουσία. Θεωρητικοί, όπως ο John Locke υποστήριξαν τα φυσικά δικαιώματα, συμπεριλαμβανομένης της ζωής, της ελευθερίας και της ιδιοκτησίας, καθώς και την ιδέα ενός κοινωνικού συμβολαίου μεταξύ πολιτών και κυβέρνησης. Η Αμερικανική Επανάσταση έπαιξε βασικό ρόλο στην ανάπτυξη των φιλελεύθερων ιδεών και η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας (1776) αντανάκλα τις αρχές του Διαφωτισμού, υποστηρίζοντας ότι τα άτομα έχουν εγγενή δικαιώματα και ότι οι κυβερνήσεις αντλούν την εξουσία τους από τη συγκατάθεση των κυβερνωμένων. Η Γαλλική Επανάσταση εδραίωσε περαιτέρω τα φιλελεύθερα ιδεώδη. Η Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη (1789) διακήρυξε την ισότητα και τα δικαιώματα των πολιτών. Παράλληλα, καθώς οι βιομηχανικές κοινωνίες εξελίχθηκαν, υπήρξε μια ώθηση για εκδημοκρατισμό και πολιτικές μεταρρυθμίσεις, επέκταση του δικαιώματος ψήφου και την καθιέρωση πιο αντιπροσωπευτικών μορφών διακυβέρνησης (Ryan, 2012).

Η ιστορία του φιλελευθερισμού χαρακτηρίζεται από την προσαρμογή του στα μεταβαλλόμενα πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά πλαίσια, με αποτέλεσμα την ανάπτυξη διαφορετικών ρευμάτων, που ορισμένες φορές παρουσιάζουν και αντικρουόμενα χαρακτηριστικά. Κοινή βάση των φιλελεύθερων θεωριών αποτελεί η εναντίωση στον δεσποτισμό, την απόλυτη εξουσία και την θεοκρατία, και η δημοκρατική συνταγματική διακυβέρνηση. Ο κλασικός φιλελευθερισμός, όπως διατυπώθηκε από θεωρητικούς, όπως ο Adam Smith και ο Jeremy Bentham, δίνει έμφαση στην περιορισμένη κυβερνητική παρέμβαση στην οικονομία, στην ενίσχυση της ελεύθερης αγοράς και στην προστασία των ατομικών ελευθεριών. Ο φιλελευθερισμός συνδέθηκε με διάφορα

μεταρρυθμιστικά κινήματα τον 19ο αιώνα, συμπεριλαμβανομένου του αγώνα για το δικαίωμα ψήφου και τα δικαιώματα των εργαζομένων. Το έργο του J.S. Mill "On Liberty" (1859) υποστηρίζει τη σημασία της ατομικής ελευθερίας και τους περιορισμούς στην εξουσία του κράτους. Ως απάντηση στις κοινωνικές και οικονομικές προκλήσεις που έφερε η εκβιομηχάνιση, εμφανίστηκε ο Νέος Φιλελευθερισμός. Θεωρητικοί, όπως ο T.H. Green και ο L.T. Hobhouse αναγνώρισαν την κοινωνική διάσταση του πλούτου και το ότι αυτός αποτελεί ένα συλλογικό αγαθό, καθώς και την υποχρέωση των εύπορων απέναντι στην κοινωνία. Επίσης υποστηρίζουν την αναδιανομή του πλούτου, μέσω των συντάξεων και την λειτουργία ενός παρεμβατικού κράτους για την αντιμετώπιση των κοινωνικών ανισοτήτων και τη διασφάλιση της κοινωνικής ευημερίας. Στο δεύτερο μισό του 20ού αιώνα, μια αναβίωση των κλασικών φιλελεύθερων ιδεών συνέβη με την άνοδο του νεοφιλελευθερισμού. Θεωρητικοί, όπως ο Milton Friedman υποστηρίζουν την περιορισμένη κρατική παρέμβαση και τις ελεύθερες αγορές ως προϋπόθεση της οικονομικής ανάπτυξης και της ατομικής ελευθερίας (Ryan, 2012).

Η παράδοση έχει εξελιχθεί με την πάροδο του χρόνου, απορροφώντας νέες ιδέες και ανταποκρινόμενη στις πολυπλοκότητες της σύγχρονης κοινωνίας. Ο σύγχρονος φιλελευθερισμός περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα ιδεών, συμπεριλαμβανομένου του κοινωνικού φιλελευθερισμού, του οικονομικού φιλελευθερισμού και του προοδευτικού φιλελευθερισμού. Συνεχίζει να εξελίσσεται ανταποκρινόμενος στις σύγχρονες προκλήσεις, δίνοντας έμφαση σε θέματα όπως τα πολιτικά δικαιώματα, ο περιβαλλοντισμός και η κοινωνική δικαιοσύνη. Οι αρχές του φιλελευθερισμού δίνουν έμφαση στα ατομικά δικαιώματα, την ελευθερία και το κράτος δικαίου και οι φιλελεύθεροι θεωρητικοί υποστήριξαν τις πολιτικές και οικονομικές ελευθερίες ως αντίβαρο στις αρνητικές πτυχές της εκβιομηχάνισης (Ryan, 2012).

Ο οικονομικός φιλελευθερισμός στην οικονομία βασίζεται στην αρχή του Laissez-faire, δηλαδή στην αρχή να μην υπάρχει παρεμβατισμός στις οικονομικές συναλλαγές, μια ιδέα, που εμφανίστηκε στην Γαλλία κατά τον 18^ο αιώνα και υιοθετήθηκε από τους φυσιοκράτες και την πολιτική οικονομία. Βασικές αξίες αυτής της προσέγγισης είναι η αναγνώριση της ατομικότητας, ως βασικής κοινωνικής μονάδας και ότι οι αγορές είναι από την φύση τους ανταγωνιστικές. Οι υποστηρικτές αυτής της θεωρίας επιδιώκουν την ανεξαρτησία της οικονομίας από την πολιτική και κοινωνική οργάνωση. Ο Adam Smith ξεκινώντας από τις αρχές του Laissez-faire, ανέπτυξε την θεωρία του, που αποτελεί και την βάση της σύγχρονης φιλελεύθερης οικονομίας. Βασικά

στοιχεία της θεωρίας του αποτελούν η πλήρη ελευθερία των ατόμων στην διαχείριση της παραγωγής, των κεφαλαίων και της εργασίας τους, καθώς αυτή αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα του, αλλά και το μέσο για την αύξηση της παραγωγικότητας και της καινοτομίας, ο περιορισμός της κρατικής παρέμβασης στο οικονομικό και στην ρύθμιση της εργασίας, το ατομικό συμφέρον ως κύρια κινητήρια δύναμη για δράση και η ακαταλληλότητα των πολιτικών να ρυθμίζουν την οικονομία και η συσχέτιση της οικονομικής λειτουργίας με τον ορθολογισμό (Καραγιάννης, 2011). Σήμερα στον καπιταλιστικό κόσμο ο οικονομικός φιλελευθερισμός επικρατεί όλο και πιο πολύ, βασιζόμενος σε αυτές τις κλασικές αρχές. Την ίδια στιγμή η οικονομική κρίση αποδυναμώνει τα κράτη και περιορίζει τις δυνατότητες προστασίας των πολιτών και εξασφάλισης ενός κοινού βιοτικού επιπέδου.

1.2.2. Σοσιαλισμός

Η ταχεία ανάπτυξη των αστικών κέντρων επέφερε προκλήσεις, όπως υπερπληθυσμό, κακές συνθήκες υγιεινής και ανεπαρκή στέγαση. Η αστικοποίηση οδήγησε επίσης στην εμφάνιση νέων κοινωνικών τάξεων, τη βιομηχανική μεσαία τάξη και την εργατική τάξη. Από την άλλη πλευρά, η καθιέρωση της αστικής δημοκρατίας, η ανάπτυξη της επιστήμης και της τεχνολογίας και οι καινοτομίες στη βιομηχανία, τις μεταφορές και την επικοινωνία αποτέλεσαν σημαντικά βήματα της ανθρώπινης προόδου, θέτοντας τις βάσεις για ένα καλύτερο μέλλον. Αυτό το συλλογικό καλύτερο μέλλον αποτέλεσε το ζητούμενο για τους θεωρητικούς του σοσιαλισμού, οι οποίοι επέκριναν τις σκληρές συνθήκες εργασίας και την ανισότητα, που επέφερε η εκβιομηχάνιση, και τον καπιταλισμό, υποστηρίζοντας την ανάγκη για κοινωνική προστασία και δίκαιη κατανομή του πλούτου. Οι εργάτες στα εργοστάσια, αντιμετωπίζοντας εξαντλητικά ωράρια, χαμηλούς μισθούς και κακές συνθήκες εργασίας, οργανώθηκαν σε εργατικά κινήματα. Αυτά τα κινήματα αγωνίστηκαν για τα δικαιώματα των εργαζομένων, οδηγώντας στο σχηματισμό εργατικών συνδικάτων. Οι προσπάθειες αυτές συνέβαλαν στη θέσπιση κοινωνικών μεταρρυθμίσεων και νομοθεσιών υπέρ των μη προνομιούχων και την ανάπτυξη του κράτους πρόνοιας (Laidler, 2000). Ο σοσιαλισμός είναι μια πολιτική και οικονομική ιδεολογία που υποστηρίζει τη συλλογική ή κυβερνητική ιδιοκτησία και τον έλεγχο των μέσων παραγωγής, διανομής και ανταλλαγής. Οι πρώιμες ρίζες του σοσιαλισμού μπορούν να ανιχνευθούν σε ουτοπικούς σοσιαλιστές, όπως ο Charles Fourier και ο Robert Owen, που οραματίστηκαν ιδανικές κοινότητες βασισμένες στη

συνεργασία και την κοινοτική ιδιοκτησία, όπου η κοινή ευημερία είναι εξασφαλισμένη. Στην συνέχεια ο Karl Marx και ο Friedrich Engels ανέπτυξαν μια συστηματική και επιστημονική προσέγγιση του σοσιαλισμού και έθεσαν τις αρχές της κομμουνιστικής ιδεολογίας, του ιστορικού υλισμού, της ταξικής πάλης και του αναπόφευκτου μιας προλεταριακής επανάστασης, που θα οδηγήσει σε μια αταξική κοινωνία. Η Πρώτη Διεθνής, γνωστή και ως Διεθνής Ένωση Εργατών, ιδρύθηκε το 1864 για να ενώσει τα σοσιαλιστικά και εργατικά κινήματα, σηματοδοτώντας την αυξανόμενη επιρροή των σοσιαλιστικών ιδεών στην εργατική τάξη. Η οργάνωση διαλύθηκε το 1876, αλλά έπαιξε κρίσιμο ρόλο στην πρώιμη εξάπλωση της σοσιαλιστικής σκέψης. Η σοσιαλδημοκρατία αναδύθηκε ως ρεφορμιστική πτέρυγα του σοσιαλισμού, επιδιώκοντας την επίτευξη σοσιαλιστικών στόχων με δημοκρατικά μέσα. Ο Eduard Bernstein αμφισβήτησε ορισμένες παραδοσιακές μαρξιστικές ιδέες, όπως την αναπόφευκτη παρακμή του καπιταλισμού και συνέβαλε στην ανάπτυξη της σοσιαλδημοκρατικής σκέψης (Laidler, 2000).

Ο σοσιαλισμός επηρέασε την ανάπτυξη των κρατών κοινωνικής πρόνοιας στη Δυτική Ευρώπη. Στο Ηνωμένο Βασίλειο και στη Γερμανία, πρωτοπόρησαν στο να οργανώσουν μια μικτή οικονομία και να διασφαλίσουν την κοινωνική δικαιοσύνη μέσα σε ένα δημοκρατικό πλαίσιο. Η έννοια του κράτους πρόνοιας περιλαμβάνει την ανάληψη ευθύνης από την κυβέρνηση για την ευημερία των πολιτών της, παρέχοντας κοινωνικές υπηρεσίες και οικονομική βοήθεια. Ο σοσιαλισμός, με την εστίασή του στην κοινωνική ισότητα και τη συλλογική ευθύνη, υποστηρίζει πολιτικές πρόνοιας και την παρέμβαση του κράτους, όπως τη δημιουργία ισχυρών δικτύων κοινωνικής ασφάλειας για την προστασία των ατόμων από τις δυσμενείς επιπτώσεις της ανεργίας, της φτώχειας και των ασθενειών, την αναγνώριση της καθολικής υγειονομικής περίθαλψης και της εκπαίδευσης ως θεμελιώδη δικαιώματα και μέτρα για τη μείωση της εισοδηματικής ανισότητας και την αναδιανομή του πλούτου (Laidler, 2000).

Η διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης το 1991 σηματοδότησε το τέλος μιας εποχής για τον κρατικό σοσιαλισμό και οδήγησε σε μια επανεκτίμηση των σοσιαλιστικών ιδεών. Τα σύγχρονα σοσιαλιστικά κινήματα περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα ιδεών, συμπεριλαμβανομένου του δημοκρατικού σοσιαλισμού, του οικο-σοσιαλισμού και διαφόρων μορφών αριστερού ακτιβισμού. Η ιστορία του σοσιαλισμού αντανακλά ποικίλα πνευματικά και πολιτικά ρεύματα, προσαρμόζεται στα μεταβαλλόμενα ιστορικά πλαίσια και εξελίσσεται σε διάφορες μορφές και ερμηνείες, καθώς

διαμορφώνεται τόσο από θεωρητικές συζητήσεις όσο και από πρακτικές προσπάθειες εφαρμογής σοσιαλιστικών αρχών σε διαφορετικές κοινωνίες (Laidler, 2000).

1.2.3. Αναρχισμός

Ο αναρχισμός είναι ιδεολογία, που υποστηρίζει μια κοινωνία χωρίς ιεραρχικές δομές και διαχωρίζει την κοινωνία από το κράτος, είναι μέρος της φιλελεύθερης παράδοσης, που αντιτίθεται στην κυριαρχία και την συγκεντρωτική εξουσία και διεκδικεί την αυτοδιοικούμενη κοινότητα χωρίς αυταρχικούς και ιεραρχικούς θεσμούς. Μετά την βιομηχανική επανάσταση και την ανάπτυξη των εθνών-κρατών ο αναρχισμός αναπτύσσεται ως σοσιαλιστική ιδεολογία, που συνδυάζει τον ατομικισμό της Αναγέννησης με την πίστη του Διαφωτισμού στην κοινωνική πρόοδο. Εμφανίστηκε στα τέλη του 18^{ου} αιώνα ως απάντηση στην άνοδο των συγκεντρωτικών κρατών και του εθνικισμού και στην εκβιομηχάνιση και τον καπιταλισμό. Ο αναρχισμός ανέλαβε, λοιπόν, τη διπλή πρόκληση της ανατροπής τόσο του κεφαλαίου όσο και του κράτους (Marshall, 2010).

Η Γαλλική Επανάσταση έθεσε τις βάσεις για τα επιχειρήματα και τους αγώνες, που απασχόλησαν την Αριστερά κατά τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα. Ο όρος «αναρχικός» εξακολουθούσε να χρησιμοποιείται υποτιμητικά από τους Ιακωβίνους και τους Γιρονδίνους, όταν αναφέρονταν σε όσους υποστήριζαν τον φεντεραλισμό και την κατάργηση της κυβέρνησης. Πατέρας του αναρχισμού θεωρείται ο William Godwin, που έδωσε την πρώτη σαφή δήλωση των αναρχικών αρχών, προσβλέποντας με ανυπομονησία στη διάλυση της «ωμής μηχανής» της πολιτικής κυβέρνησης. Ο Pierre-Joseph Proudhon, είναι ο πρώτος αυτοαποκαλούμενος αναρχικός θεωρητικός. Στο έργο του υποστηρίζει μια κοινωνία βασισμένη στην αμοιβαία βοήθεια και την εθελοντική συνεργασία και επιμένει ότι μόνο μια κοινωνία χωρίς τεχνοκρατική κυβέρνηση θα μπορούσε να αποκαταστήσει τη φυσική τάξη (Marshall, 2010).

Οι ιδέες του Proudhon επηρέασαν μεταγενέστερους αναρχικούς, συμπεριλαμβανομένων των Mikhaïl Aleksandrovitsh Bakounine και Piotr Kropotkin. Ο Bakounine διέδωσε τον όρο «αναρχία», συνέβαλε στη σφυρηλάτηση της ταυτότητας του σύγχρονου αναρχικού κινήματος και ανέπτυξε τον κολεκτιβιστικό αναρχισμό, υποστηρίζοντας μια κοινωνία βασισμένη στη συλλογική ιδιοκτησία και την άμεση δημοκρατία. Επέκρινε την μαρξιστική ιδεολογία για συγκεντρωτισμό της εξουσίας, θεωρώντας πως αν οι μαρξιστές αναλάμβαναν την κυβέρνηση η άρχουσα τάξη θα

συνέχιζε να υπάρχει, αποτελούμενη πλέον από άτομα του κόμματος. Λόγω των ιδεών του ήρθε σε σύγκρουση με τον Μαρξ κατά την Πρώτη Διεθνή, με αποτέλεσμα να μην συμμετάσχει σε αυτήν. Ο Kropotkin αποτέλεσε έναν από τους πρώτους θεωρητικούς του αναρχοκομμουνισμού και υποστηρίζει μια ομοσπονδία εργατικών ενώσεων και κομμούνων, που θα συντονίζονται από συμβούλια σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και διεθνές επίπεδο. Ο αναρχισμός στην πορεία της ιστορίας ανέπτυξε πολλά ρεύματα, που πέρα από την κοινή απόρριψη της ιεραρχίας και της συγκεντρωτικής εξουσίας, παρουσιάζουν ποικίλες διαφορές ως προς τις προτάσεις τους για την οργάνωση της κοινωνίας και του τρόπου να επιτευχθεί η κοινωνική αλλαγή, με άλλα ρεύματα να υποστηρίζουν τις βίαιες συγκρούσεις και την τρομοκρατία και άλλα την σταδιακή καλλιέργεια μιας κουλτούρας αλληλεγγύης και συνεργατικότητας (Marshall, 2010).

Στον εικοστό αιώνα, η Emma Goldman πρόσθεσε μια σημαντική φεμινιστική διάσταση, ενώ πιο πρόσφατα ο Murray Bookchin συνέδεσε τον αναρχισμό με την κοινωνική οικολογία. Οι αναρχικές ιδέες έχουν επηρεάσει διάφορα σύγχρονα κινήματα, συμπεριλαμβανομένων των διαμαρτυριών κατά της παγκοσμιοποίησης, των αντιεξουσιαστικών και αντικαπιταλιστικών κινήματων, της Νέας Αριστεράς, της αντικουλτούρας, των κινήματων ειρήνης, του φεμινισμού και των οικολογικών κινήματων. Η σύγχρονη αναρχική σκέψη περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα προοπτικών, όπως του αναρχοσυνδικαλισμού, του πράσινου αναρχισμού και διαφορετικών εγχειρημάτων, που λειτουργούν με βάση την άμεση δημοκρατία (Marshall, 2010).

Σχετικά με την οικονομική λειτουργία και οργάνωση ο αναρχισμός δεν προτείνει ένα συγκεκριμένο σύστημα αγοράς και οικονομικής οργάνωσης. Ωστόσο, μέσα στον χώρο υπάρχει μια διαπραγμάτευση της έννοιας της αξίας των αγαθών και των υπηρεσιών και της θέσης των μέσων παραγωγής μέσα στην κοινωνία. Για τον Proudhon, για παράδειγμα, η ιδιοκτησία θεωρείται κλοπή, από την άποψη ότι τα μέσα παραγωγής και η γη θα πρέπει να αποτελούν συλλογική ιδιοκτησία και όχι ατομική, καθώς στην πραγματικότητα η εργασία είναι το κυρίαρχο μέσο παραγωγής. Αντίστοιχα, ο αναρχισμός διαπραγματεύτηκε με διαφορετικές προσεγγίσεις την εργασία και τις εργασιακές σχέσεις και υποστήριξε το καθολικό δικαίωμα σε μια αξιοπρεπή ζωή, αλλά και την αναγκαιότητα να μην παρεμβαίνουμε στην φυσική τάξη των πραγμάτων. Παράλληλα, οι αναρχικές θεωρίες βασίστηκαν στην πεποίθηση ότι η φύση του ανθρώπου είναι κοινωνική και τα κίνητρα δράσης του σχετίζονται με την συνεργασία και την αλληλοβοήθεια, και όχι το ατομικό συμφέρον. Ο Kropotkin, για παράδειγμα, στο έργο του «Αλληλοβοήθεια»

διαπραγματεύεται το πως η πρόοδος της κοινωνίας βασίζεται στην συνεργασία και στα εγγενή κοινωνικά χαρακτηριστικά του ανθρώπου (Marshall, 2010).

2. Η θέση του Polanyi σε σχέση με την οικονομία, την κοινωνία και τον καπιταλισμό

Ο Polanyi έζησε στα τέλη του 18^{ου} και στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Βιώνοντας τις αρνητικές επιπτώσεις της βιομηχανοποίησης και της αστικοποίησης και επηρεαζόμενος από τα ιδεολογικά ρεύματα και τους προβληματισμούς της εποχής, ανέπτυξε τις ιδέες του και την κριτική του στην ελεύθερη αγορά. Η οπτική του για την οικονομία επικεντρώνεται στον κοινωνικό της χαρακτήρα και στην κοινωνική φύση του ανθρώπου.

2.1. Η σχέση οικονομίας, αγοράς και κοινωνίας

Η συνεισφορά του Karl Polanyi στον τομέα της οικονομικής ανθρωπολογίας και η κριτική του στον φονταμενταλισμό της αγοράς αναδεικνύονται κυρίως στο σημαντικό έργο του "Ο Μεγάλος Μετασχηματισμός" (2017). Ο Polanyi υποστήριξε ότι η οικονομία δεν είναι μια αυτόνομη σφαίρα, αλλά είναι, στην πραγματικότητα, ενσωματωμένη σε κοινωνικούς θεσμούς και ηθικά πλαίσια. Η θεωρία του για την ενσωμάτωση ισχυρίζεται ότι οι οικονομικές δραστηριότητες είναι πάντα και παντού συνυφασμένες με τις κοινωνικές σχέσεις, τους πολιτιστικούς κανόνες και τους πολιτικούς θεσμούς. Αυτή η προοπτική αμφισβητεί το φιλελεύθερο οικονομικό δόγμα, που αντιμετωπίζει τις αγορές ως αυτορρυθμιζόμενες οντότητες, ξεχωριστές από την λειτουργία της κοινωνίας.

Στον καπιταλιστικό κόσμο μας η λειτουργία της οικονομίας είναι άμεσα συνυφασμένη με την λειτουργία της αγοράς. Όροι όπως προσφορά, ζήτηση και τιμή, έχουν επίκεντρο την αγορά και καθορίζονται από αυτή. Σύμφωνα με τον Polanyi θα πρέπει να αντικατασταθούν με όρους, όπως πόροι, ανάγκες και ισοδυναμίες για να μελετηθεί και να κατανοηθεί ολοκληρωτικά η λειτουργία της οικονομίας και να είναι δυνατή η σύγκριση των οικονομικών θεσμών σε διαφορετικές περιόδους και περιοχές, χωρίς τον κίνδυνο μείωσης διαφορετικών οικονομικών λειτουργιών σε απλές διαμορφώσεις της αγοράς. Ο Polanyi προτείνει μια τυπολογία των οικονομικών λειτουργιών, που αναφέρονται ως πρότυπα ολοκλήρωσης, που περιλαμβάνει την αμοιβαιότητα, αναδιανομή και ανταλλαγή. Οι όροι χρησιμεύουν για να προσδιορίσουν τα θεσμοθετημένες λειτουργίες, μέσω των οποίων διασυνδέονται διάφορα στοιχεία της οικονομικής λειτουργίας και

κυμαίνονται από τους υλικούς πόρους και την εργασία έως τη μεταφορά, την αποθήκευση και τη διανομή αγαθών (Polanyi, Arensberg, & Pearson, 1957).

Η ουσία του επιχειρήματος του Polanyi έγκειται στην αδιάσπαστη σύνδεση μεταξύ των δύο πρώτων μορφών ολοκλήρωσης, αμοιβαιότητας και αναδιανομής, και των υποκείμενων κοινωνικών σχέσεων. Η αμοιβαιότητα συνδέεται με τη φιλία, τη συγγένεια και άλλους κοινωνικούς δεσμούς, αναφερόμενη σε οριζόντιες ανταλλαγές μεταξύ μεμονωμένων ατόμων ή ομάδων. Για παράδειγμα, μια σχέση ανταλλαγής δώρων βασίζεται στην αμοιβαιότητα. Από την άλλη, η αναδιανομή βασίζεται σε πολιτικούς και θρησκευτικούς παράγοντες, που αντιπροσωπεύουν ανταλλαγές οργανωμένες και διεκπεραιωμένες από ένα κεντρικό φορέα, όπως είναι το κράτος. Η ανταλλαγή, με στόχο την προώθηση της ολοκλήρωσης, απαιτεί ένα οργανωμένο σύστημα αγοράς, που καθορίζει τις τιμές (Polanyi, Arensberg, & Pearson, 1957).

Στην φιλελεύθερη οικονομία, το τρίτο πρότυπο ολοκλήρωσης του Polanyi, αυτό της ανταλλαγής της αγοράς, παραμένει αποκομμένο από τις κοινωνικές σχέσεις, καθώς η παραγωγή επικεντρώνεται στο κέρδος και όχι στις ανάγκες χρήσης ή σε κοινωνικές ανάγκες. Οι συναλλαγές στην αυτορρυθμιζόμενη αγορά, κατά τον Polanyi, υποκινούνται αποκλειστικά από την επιδίωξη κέρδους, στερούμενες μη οικονομικών εκτιμήσεων. Η αντίληψή του για μια κοινωνία της αγοράς οραματίζεται μια κοινότητα στην οποία οι κοινωνικές σχέσεις ενσωματώνονται στο οικονομικό σύστημα, καθώς υποστηρίζει ότι η οικονομία δεν μπορεί να απομονωθεί από την κοινωνία. Η οικονομία δεν είναι ένα απομονωμένο σύστημα, αλλά μέρος ενός ευρύτερου κοινωνικού πλαισίου. Ως εκ τούτου, η ανθρώπινη δράση στην οικονομία δεν μπορεί να εξηγηθεί αποκλειστικά με όρους οικονομικών κινήτρων. Οι άνθρωποι μπορεί να συμμετέχουν στην οικονομία διαδικασία όχι με γνώμονα μόνο το κέρδος, αλλά και για λόγους, όπως η κοινωνική αλληλεγγύη, η αυτοπραγμάτωση ή η προστασία του περιβάλλοντος, όπως συνέβαινε σε άλλες κοινωνίες με διαφορετική οικονομική οργάνωση. Οι ιδέες του Polanyi εξακολουθούν να επηρεάζουν τις συζητήσεις σχετικά με το ρόλο των αγορών και την ανάγκη για κοινωνική προστασία (Polanyi, 2007).

Ο Polanyi διερευνά εκτενώς, πώς η στροφή προς μια κοινωνία της αγοράς μπορεί να έχει βαθιές επιπτώσεις στις καθιερωμένες κοινωνικές νόρμες και αξίες, οδηγώντας ενδεχομένως σε κατάρρευση της κοινωνικής συνοχής. Ο Polanyi υποστηρίζει ότι καθώς οι κοινωνίες μεταβαίνουν από τις παραδοσιακές μορφές οικονομικής οργάνωσης σε συστήματα βασισμένα στην αγορά, θεμελιώδεις πτυχές της κοινωνικής ζωής αποσταθεροποιούνται. Ένα από τα κεντρικά

επιχειρήματα είναι η εμπορευματοποίηση της εργασίας. Σε μια κοινωνία της αγοράς, η εργασία αντιμετωπίζεται ως εμπόρευμα, υποκείμενο στους νόμους της προσφοράς και της ζήτησης. Αυτή η εμπορευματοποίηση μπορεί να οδηγήσει σε σημαντικές αλλαγές στον τρόπο με τον οποίο τα άτομα αντιλαμβάνονται την εργασία και τον ρόλο της στη ζωή τους. Οι παραδοσιακοί κοινωνικοί δεσμοί, που συνδέονται με κοινοτικές ή οικογενειακές εργασιακές ρυθμίσεις αποδυναμώνονται, καθώς η εργασία γίνεται εμπορεύσιμο εμπόρευμα. Τα παραδοσιακά επαγγέλματα και ο τρόπος ζωής μπορεί να καταστούν παρωχημένα, οδηγώντας σε εκτοπισμό και υποβάθμιση. Οι κοινωνικές δομές, που κάποτε παρείχαν σταθερότητα, θα διαβρωθούν και θα οδηγήσουν σε κοινωνική αποσταθεροποίηση (Polanyi, 2007).

Ο Polanyi υποστηρίζει ότι η άνοδος της αυτορρυθμιζόμενης αγοράς τον 19ο αιώνα οδήγησε στην εμπορευματοποίηση τριών θεμελιωδών στοιχείων της κοινωνίας: της εργασίας, της γης και του χρήματος. Αναφέρεται σε αυτά ως «πλασματικά εμπορεύματα» επειδή, στη φυσική τους κατάσταση, δεν ανταποκρίνονται στις αρχές της αυτορρυθμιζόμενης αγοράς. Ο Polanyi υποστηρίζει ότι η αντιμετώπιση της εργασίας ως εμπορεύματος προς πώληση είναι μια σημαντική απόκλιση στην ιστορική συνέχεια της ανθρώπινης κοινωνίας. Στις κοινωνίες πριν από την αυτορρυθμιζόμενη αγορά, η εργασία ήταν ενσωματωμένη στις κοινωνικές σχέσεις και δεν υπόκειτο στις απρόσωπες δυνάμεις της προσφοράς και της ζήτησης. Η μετατροπή της εργασίας σε εμπόρευμα αποκομμένο από τους κοινωνικούς δεσμούς έχει βαθιές κοινωνικές συνέπειες, συμπεριλαμβανομένης της αποσύνθεσης των παραδοσιακών κοινοτήτων και της εμφάνισης των αγορών εργασίας. Ομοίως, ο Polanyi υποστηρίζει ότι η γη, στη φυσική της κατάσταση, δεν είναι πραγματικό εμπόρευμα. Η γη παραδοσιακά θεωρούνταν κοινοτικός πόρος και η μετατροπή της σε εμπόρευμα της αγοράς διατάραξε τις καθιερωμένες κοινωνικές δομές. Το κίνημα των περιφράξεων στην Αγγλία, για παράδειγμα, οδήγησε στην ιδιωτικοποίηση της κοινοτικής γης, εκτοπίζοντας τους παραδοσιακούς τρόπους ζωής και επιβίωσης. Ο Polanyi αναφέρει, επίσης, πώς ο κανόνας του χρυσού, ως μορφή χρήματος και μέσο εκτίμησης της αξίας, έγινε ένα πλασματικό εμπόρευμα. Ο χρυσός κανόνας οδήγησε σε αποπληθωριστικές πιέσεις, επηρεάζοντας τις κοινωνίες παγκοσμίως. Ο Polanyi υποστηρίζει ότι η προσπάθεια να υποταχθεί το χρήμα στην αυτορρυθμιζόμενη αγορά και η προσπάθεια να υποταχθούν τα «πλασματικά εμπορεύματα» στους νόμους της προσφοράς και της ζήτησης δημιουργεί κοινωνικές κρίσεις. Η αποξένωση αυτών των ζωτικών στοιχείων από το κοινωνικό τους πλαίσιο έχει ως αποτέλεσμα αρνητικές συνέπειες όπως

η φτώχεια, η ανεργία και η κοινωνική αναταραχή. Ο Polanyi υποστηρίζει την προστασία της κοινωνίας από τις καταστροφικές συνέπειες μιας αυτορρυθμιζόμενης αγοράς, υποστηρίζοντας ότι η αγορά πρέπει να υποτάσσεται στις κοινωνικές ανάγκες και όχι το αντίστροφο (Polanyi, 2007).

Ο Polanyi επικεντρώνεται στην αντίθεση μεταξύ της καπιταλιστικής κοινωνίας και των ιστορικών κοινοτήτων, όπου η οικονομία δεν υπήρχε ως ξεχωριστή οντότητα από την ευρύτερη κοινωνία. Σε πολλές περιπτώσεις, δεν ήταν διακριτή ως αξιοσημείωτη οντότητα, δεδομένου ότι ήταν ενσωματωμένη στις κοινωνικές σχέσεις. Σε πλήρη αντίθεση, εντός του καπιταλισμού, η οικονομία υποβλήθηκε σε μια διαδικασία αποστασιοποίησης και αυτόνομης λειτουργίας. Αυτή η αποστασιοποίηση άφησε την κοινωνία ευάλωτη στον μηχανισμό της αυτορρυθμιζόμενης αγοράς, που όχι απλά την επηρεάζει, αλλά την κυριαρχεί (Nuno Miguel Cardoso Machado, 2011).

Στην ουσία, η κυριαρχία της αγοράς στον έλεγχο του οικονομικού συστήματος έχει τεράστια σημασία για τη συνολική δομή της κοινωνίας, καθώς η ίδια η κοινωνία είναι πλέον δομημένη ως μέρος της αγοράς. Αντί οι οικονομικές δραστηριότητες να ενσωματώνονται στις κοινωνικές σχέσεις, είναι οι κοινωνικές σχέσεις που ενσωματώνονται στο οικονομικό σύστημα. Ο κρίσιμος ρόλος του οικονομικού παράγοντα στην ίδια την ύπαρξη της κοινωνίας αποκλείει κάθε εναλλακτικό αποτέλεσμα. Μόλις το οικονομικό σύστημα εδραιωθεί μέσα σε θεσμούς, που καθοδηγούνται από συγκεκριμένα κίνητρα, η διαμόρφωση της κοινωνίας πρέπει να συμμορφωθεί για να επιτρέψει τη λειτουργία αυτού του συστήματος σύμφωνα με τους εγγενείς νόμους του. Αυτό συμπυκνώνει τον ισχυρισμό ότι μια οικονομία της αγοράς μπορεί να ευδοκιμήσει μόνο σε μια κοινωνία δομημένη γύρω από τις αρχές της αγοράς (Lie, 1991).

2.2. Η αναγκαιότητα ενσωμάτωσης της οικονομίας στην κοινωνία

Κατά την ιστορία των ανθρώπινων κοινωνιών, η οικονομία είναι συνυφασμένη με τις κοινωνικές σχέσεις. Τα άτομα δεν ενεργούν με πρωταρχικό στόχο την μεγιστοποίηση του προσωπικού κέρδους. Αντίθετα, οι ενέργειές τους προσανατολίζονται στη διατήρηση της κοινωνικής τους θέσης, των αξιώσεων και των περιουσιακών τους στοιχείων και τα υλικά αγαθά εξυπηρετούν αυτούς τους κοινωνικούς σκοπούς. Τόσο στη διαδικασία παραγωγής όσο και στη διανομή, δεν υπάρχει άμεση σχέση με οικονομικά συμφέροντα, που συνδέονται με την κατοχή αγαθών. Αντ' αυτού, κάθε βήμα σε αυτές τις διαδικασίες καθοδηγείται από διάφορα κοινωνικά συμφέροντα και κανόνες. Ενώ αυτά τα συμφέροντα μπορεί να διαφέρουν σημαντικά μεταξύ μικρών κυνηγετικών

κοινοτήτων και μεγάλων δεσποτικών κοινωνιών, και στις δύο περιπτώσεις, το οικονομικό σύστημα λειτουργεί κατά βάση με μη οικονομικά κίνητρα και η αγορά και οι ανταλλαγές δεν καθοδηγούνται από κερδοσκοπικές βλέψεις και χρηματιστικούς όρους (Polanyi, 1977).

Κεντρική πεποίθηση του Polanyi είναι ότι μια κοινωνία κυριαρχούμενη από την αγορά πρόκειται να αντιμετωπίσει διατάραξη των κοινωνικών κανόνων και αξιών, οδηγώντας σε κατάρρευση της κοινωνικής συνοχής. Ακόμα και η πολιτική σε αυτές τις συνθήκες μετατρέπεται σε ένα όργανο του κράτους. Ο Polanyi υπογραμμίζει τη σημασία της εξισορρόπησης της οικονομικής ανάπτυξης με τις κοινωνικές παραμέτρους, υποστηρίζοντας την ενσωμάτωση των κοινωνικών αξιών στα οικονομικά συστήματα. Ασκήει κριτική στην ιδέα ότι μια αυτορρυθμιζόμενη αγορά μπορεί να κατανείμει αποτελεσματικά τους πόρους χωρίς να βλάψει τον κοινωνικό ιστό. Η επέκταση της αγοράς προκαλεί κοινωνικές αντιδράσεις με στόχο τον περιορισμό των υπερβολών της και την αποκατάσταση της ισορροπίας. Ο Polanyi υποστηρίζει ότι οι αχαλίνωτες δυνάμεις της αγοράς, αν αφεθούν ανεξέλεγκτες, μπορούν να οδηγήσουν σε κοινωνική αποσύνθεση και, ως εκ τούτου, αναδύεται ένα αντίθετο κίνημα για τη διασφάλιση της κοινωνικής ευημερίας. Τονίζει την ανάγκη οι κοινωνικοί θεσμοί να ρυθμίζουν και να προστατεύουν από τις πιθανές αρνητικές συνέπειες μιας καθαρά καθοδηγούμενης από την αγορά οικονομίας και υποστηρίζει ότι οι κοινωνίες δεν είναι ξεχωριστές οντότητες από τα οικονομικά τους συστήματα. Αντίθετα, είναι βαθιά αλληλένδετα, «ενθηκευμένα». Εισάγει την ιδέα της «διπλής κίνησης», η οποία αναφέρεται στην ταυτόχρονη ώθηση και έλξη μεταξύ της αυτορρυθμιζόμενης αγοράς και των κοινωνικών προσπαθειών για τον μετριασμό των δυσμενών επιπτώσεών της (Polanyi, 2007).

Η κοινωνία χρειάζεται ένα σύστημα, που να εξασφαλίζει την τάξη στην παραγωγή και τη διανομή των αγαθών, ωστόσο αυτό δεν συνεπάγεται απαραίτητα την ύπαρξη ανεξάρτητων και αυτόνομων οικονομικών θεσμών. Σε φυλετικές και φεουδαρχικές κοινωνίες δεν λειτουργούσε ένα ανεξάρτητο οικονομικό σύστημα μέσα στην κοινωνία. Η κοινωνία του 19^{ου} αιώνα, όπου η οικονομική δραστηριότητα απομονώθηκε και αποδόθηκε σε οικονομικά κίνητρα και η αυτορρυθμιζόμενη αγορά αποτελεί το επίκεντρο της οικονομικής λειτουργίας, αποτέλεσε μια ριζική αλλαγή στην λειτουργία της οικονομίας και στην σχέση της με την κοινωνία. Οι παραδοσιακές αξίες, που επικεντρώνονται γύρω από τη συνεργασία, την αμοιβαιότητα και την κοινοτική ευημερία, στο νέο σύστημα της αγοράς αντικαθίστανται από αξίες, που δίνουν έμφαση στον ανταγωνισμό, τον

ατομικισμό και τη μεγιστοποίηση του κέρδους, οδηγώντας σε κοινωνικές συγκρούσεις (Polanyi, Arensberg, & Pearson, 1957).

Ως απάντηση στις κρίσεις, που εκδηλώνονται λόγω της αγοραιοποίησης της κοινωνίας εμφανίζονται τα κοινωνικά κινήματα, που διεκδικούν προστατευτικά μέτρα και κοινωνικές αλλαγές, σύμφωνα με την θεωρία της «διπλής κίνησης». Τα κινήματα αυτά στοχεύουν στην αντιστάθμιση των αρνητικών κοινωνικών συνεπειών των ανεξέλεγκτων δυνάμεων της αγοράς, αντανakλώντας μια συλλογική προσπάθεια αποκατάστασης της κοινωνικής συνοχής. Ο Polanyi υπογραμμίζει τους πολύπλευρους τρόπους με τους οποίους η μετάβαση σε μια κοινωνία της αγοράς και η εμπορευματοποίηση της εργασίας, της γης και του χρήματος μπορεί να διαταράξει τους καθιερωμένους κοινωνικούς κανόνες και αξίες και αποδίδει την άνοδο του φασισμού σε αυτήν την διατάραξη. Υπογραμμίζει τη σημασία της κατανόησης των κοινωνικών διαστάσεων της οικονομικής αλλαγής και την ανάγκη για θεσμούς που μπορούν να μετριάσουν τις πιθανές αρνητικές επιπτώσεις στην κοινωνική συνοχή, καθώς η λειτουργία της αγοράς με τον νεοφιλελεύθερο τρόπο είναι ασύμβατη με την δημοκρατία (Polanyi, 2007).

Η έμφαση του Polanyi στις αρνητικές συνέπειες της υποταγής πλασματικών εμπορευμάτων στις δυνάμεις της αγοράς θέτει τα θεμέλια για την υπεράσπιση της κοινωνικής προστασίας και την ανάδειξη της αναγκαιότητας του κοινωνικού κράτους. Υποστηρίζει την αναγκαιότητα κοινωνικών θεσμών και πολιτικών, που προστατεύουν την κοινωνία από τις ανατρεπτικές επιπτώσεις των απεριόριστων μηχανισμών της αγοράς, τονίζοντας τη σημασία της εξισορρόπησης των οικονομικών συμφερόντων με τις κοινωνικές παραμέτρους. Οι κρίσεις που προκύπτουν υπογραμμίζουν την ανάγκη για ένα πιο ισορροπημένο και κοινωνικά συνειδητό οικονομικό σύστημα, που προστατεύει την ευημερία των ατόμων και των κοινοτήτων, καθώς η αυτορρυθμιζόμενη αγορά για τον Polanyi αποτελεί μια ουτοπία με αρνητικές επιρροές στην κοινωνία. Ωστόσο, δεν υποστηρίζει μια κοινωνία, που η αγορά απουσιάζει, αλλά μια κοινωνία, που η αγορά συμβαδίζει με τις κοινωνικές ανάγκες (Holmwood, 2000).

Ο Polanyi ασκεί κριτική και στην έννοια του «homo economicus», του οικονομικού ανθρώπου, κεντρικής μορφής στην κλασική οικονομική σκέψη. Ο Polanyi υποστηρίζει ότι η έννοια του Homo economicus, που χαρακτηρίζεται από ιδιοτελή, ορθολογική συμπεριφορά με στόχο την μεγιστοποίηση του κέρδους μέσα στο πλαίσιο της αγοράς, είναι μια αφύσικη και λανθασμένη αναπαράσταση της ανθρώπινης συμπεριφοράς και είναι ένα πλασματικό κατασκεύασμα.

Υποστηρίζει ότι η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι εγγενώς κοινωνική και τα άτομα παρακινούνται από ένα ευρύ φάσμα παραγόντων πέρα από το προσωπικό οικονομικό συμφέρον. Σύμφωνα με τον Polanyi, η έννοια του Homo economicus είναι προβληματική επειδή προϋποθέτει άτομα που είναι αποκομμένα από το κοινωνικό, πολιτιστικό και θεσμικό τους πλαίσιο. Η κριτική του Polanyi στον Homo economicus είναι βαθιά συνδεδεμένη με το ευρύτερο επιχειρήμα του σχετικά με την κοινωνική ενσωμάτωση των οικονομικών δραστηριοτήτων και την ανάγκη για κοινωνική ρύθμιση. Υποστηρίζει ότι οι υποθέσεις στις οποίες βασίζεται ο Homo economicus είναι μη ρεαλιστικές και αποτυγχάνουν να συλλάβουν την πολύπλοκη και πολύπλευρη φύση της ανθρώπινης συμπεριφοράς μέσα στα οικονομικά συστήματα. Γι' αυτό στον οικονομικό άνθρωπο αντιδιαστέλλει τον κοινωνικό άνθρωπο (homo socialis). Αυτός ο τύπος ανθρώπου δρα πρωταρχικά για να διασφαλίσει την κοινωνική υπόστασή του. Ο οικονομικός άνθρωπος πρέπει να συμβαδίζει και όχι να αντιτίθεται στον κοινωνικό άνθρωπο, ώστε να διατηρείται η κοινωνική συνοχή και να επιτευχθεί η ευρύτερη ευημερία (Polanyi, 2007).

Ο Polanyi επικρίνει την κλασική οικονομική προοπτική για την παραμέληση του ρόλου των κοινωνικών θεσμών στη διαμόρφωση της οικονομικής λειτουργίας. Ισχυρίζεται ότι οι οικονομικές δραστηριότητες είναι βαθιά ενσωματωμένες στις κοινωνικές σχέσεις και υπόκεινται σε κοινωνική ρύθμιση. Υποστηρίζει ότι οι θεσμοί, όπως οι κυβερνήσεις, τα νομικά συστήματα και οι πολιτιστικοί κανόνες, διαδραματίζουν κρίσιμο ρόλο στην οργάνωση των οικονομικών δραστηριοτήτων και στην πρόληψη της κοινωνικής αποσύνθεσης. Ο Polanyi κάνει διάκριση μεταξύ μιας «κοινωνίας της αγοράς», όπου οι οικονομικές εκτιμήσεις κυριαρχούν σε όλες τις πτυχές της ζωής, και μιας «κοινωνίας με αγορές», όπου οι οικονομικές δραστηριότητες υποτάσσονται σε ευρύτερους κοινωνικούς στόχους. Ο Polanyi εισάγει την έννοια της «διπλής κίνησης» για να περιγράψει τις κοινωνικές αντιδράσεις ενάντια στις αρνητικές επιπτώσεις των απεριόριστων αγορών. Αυτό περιλαμβάνει προσπάθειες για την προστασία της κοινωνίας από τη δυνητική βλάβη, που προκαλείται από την εφαρμογή των αρχών του Homo economicus, οδηγώντας στη δημιουργία δικτύων κοινωνικής ασφάλειας και κανονισμών (Polanyi, 2007).

2.3. Κριτική στις θέσεις του Polanyi

Οι θέσεις του Polanyi δέχθηκαν κριτική από θεωρητικούς και επικεντρώθηκαν κυρίως στις απλουστεύσεις, που συναντάμε στην θεωρία του και στην ρομαντική οπτική του για την φύση του

ανθρώπου και τις προβιομηχανικές κοινωνίες. Η οπτική του για την κοινωνία, την οικονομία και τον άνθρωπο αντιμετωπίζεται από τους επικριτές του ως μη αντικειμενική και ρεαλιστική. Βασικό ζήτημα αποτελεί το ότι η διχοτόμηση του Polanyi μεταξύ ενσωματωμένων και μη ενσωματωμένων αγορών θεωρείται υπερβολικά απλοϊκή και δεν συλλαμβάνει επαρκώς την πολυπλοκότητα των ιστορικών οικονομικών συστημάτων. Υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί βαθμοί και τρόποι ενσωμάτωσης της αγοράς στην κοινωνία και η δυαδική διάκριση δεν μπορεί να αντιπροσωπεύσει με ακρίβεια την ιστορική πραγματικότητα. Οι αγορές ήταν πάντα ενσωματωμένες με κάποιο τρόπο σε κοινωνικούς θεσμούς και δεν μπορεί να υπάρξουν αποκομμένες από τις κοινωνικές σχέσεις. Ο ίδιος ο Polanyi πέφτει σε αντίφαση κατά την διαπραγμάτευση της ενσωμάτωσης της οικονομίας στην κοινωνία. Από τη μία πλευρά η ενσωμάτωση χρησιμοποιείται για να διακρίνει τη μεταβαλλόμενη θέση της οικονομίας στην κοινωνία κατά την ανθρώπινη ιστορία. Ο Polanyi χρησιμοποιεί την έννοια για να προσδιορίσει τον βαθμό στον οποίο το οικονομικό είναι διαχωρισμένο από το κοινωνικό σε διάφορους τύπους ανθρώπινης κοινωνία. Με αυτόν τον τρόπο η ενσωμάτωση γίνεται αντιληπτή ως μια ιστορική μεταβλητή. Η οικονομία της ελεύθερης αγοράς αποτελεί μια ανωμαλία, ως το πρώτο μη ενσωματωμένο οικονομικό σύστημα στην ιστορία. Από την άλλη, η ενσωμάτωση αποτελεί μια μεθοδολογική αρχή, που ορίζει ότι η οικονομία και η κοινωνία μπορούν να αναλυθούν μόνο μέσω μιας ολιστικής προσέγγισης. Η οικονομική ζωή μπορεί να αναλυθεί μόνο ως μέρος των κοινωνικών σχέσεων και θεσμών. Σε αυτήν την περίπτωση, η ενσωμάτωση δεν αντιμετωπίζεται σαν ένα μεταβαλλόμενο χαρακτηριστικό των οικονομικών συστημάτων στην ιστορία. Οι δύο ιδιότητες, που αποδίδονται στην ενσωμάτωση από τον Polanyi έρχονται σε αντίφαση καθώς, στην πρώτη περίπτωση θεωρείται καθολική αρχή η ενσωμάτωση οικονομίας και κοινωνίας, ενώ στην δεύτερη χρησιμοποιείται μια διαβαθμισμένη έννοια της ενσωμάτωσης. Αν και είναι αδύνατο να αποσυνδεθεί πλήρως η οικονομία από την υπόλοιπη κοινωνία, μια οικονομία μπορεί να είναι σ αποσπασματική. Συνολικά, η ενσωμάτωση αδυνατεί να παράσχει μια θεωρητική εναλλακτική προοπτική στους οικονομικούς και κοινωνικούς σύγχρονους προβληματισμούς (Gemici, 2008). Άλλες κριτικές επικεντρώνονται στο ότι ο Polanyi εξιδανικεύει τις προβιομηχανικές κοινωνίες και υποτιμά τα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα, που αντιμετώπιζαν αυτές. Υποστηρίζουν ότι οι πρωτόγονες κοινωνίες δεν στερούνταν οικονομικών και κοινωνικών προκλήσεων και ότι η κριτική του Polanyi στον καπιταλισμό έχει ρομαντική φύση και δεν είναι ορθολογική. Η

εξιδανίκευση των πρωτόγονων φυλών είναι άτοπη, καθώς πρόκειται για φυλές, που δεν προόδευσαν, επομένως πρόκειται για εξιδανίκευση της μη προόδου. Σχετικά με το επιχείρημα ότι τα μέλη των κοινωνιών αυτών ήταν πιο κοντά στην φύση τους και στα ένστικτα τους, μια θέση που συναντάμε και στο έργο του Jean Jacques Rousseau, επικρίνεται παρομοίως, καθώς βασίζεται στην αυθαίρετη αποδοχή ότι ο άνθρωπος είναι από την φύση του καλός και τον διαφθείρει η κοινωνική οργάνωση, οι θεσμοί και η επιβαλλόμενη κουλτούρα. Αυτή η ιδέα είναι ριζικά αντίθετη στην ανθρώπινη φύση και στις ανθρώπινες δυνατότητες, επειδή αρνείται το βασικό χαρακτηριστικό της ανθρώπινης φύσης, που τον διαχωρίζει από τα ζώα, δηλαδή τον λόγο, την δυνατότητα να κρίνει και να έχει ελεύθερη βούληση. Ο άνθρωπος μπορεί να επέμβει στο περιβάλλον του και να το διαμορφώσει σύμφωνα με τις ανάγκες του, επιδιώκοντας την ευημερία του. Η λατρεία του πρωτόγονου βασίζεται σε μια υποβάθμιση της διάνοιας και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του ανθρώπινου είδους. Οι πρωτόγονοι άνθρωποι είναι δέσμοι του περιβάλλοντός τους, επιβιώνοντας μια ζωή σχεδόν συνεχούς τρόμου, απειλών και δυσκολιών. Το προσδόκιμο ζωής τους είναι μικρό και η ζωή τους απειλείται από ασθένειες, λιμό και άλλους κινδύνους. Την ίδια στιγμή, μέσα στο κοινωνικό πλαίσιο, ο πρωτόγονος άνθρωπος είναι δέσμιος της κοινωνικής θέσης των προγόνων του. Τέλος, ένα σημαντικό στοιχείο, που δεν έχει λάβει υπόψιν του ο Polanyi κατά την κριτική του στις μορφές κοινωνικής οργάνωσης είναι η αύξηση του πληθυσμού, η οποία συνεπάγεται την αλλαγή του τρόπου οργάνωσης, λειτουργίας και διοίκησης μιας κοινότητας (Rothbard, 2022).

Η έμφαση του Polanyi στα μη οικονομικά κίνητρα στις παραδοσιακές κοινωνίες έχει επικριθεί για την παραμέληση του ρόλου των οικονομικών κινήτρων. Οι επικριτές του υποστηρίζουν ότι ακόμη και στις προ-μοντέρνες κοινωνίες, τα οικονομικά κίνητρα, συνδεδεμένα άμεσα με κοινωνικά κίνητρα, παίζουν σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση της κοινωνίας και της οικονομικής συμπεριφοράς. Στο έργο μεγάλων θεωρητικών της κοινωνιολογίας, της ανθρωπολογίας και της οικονομίας υποστηρίζεται η άποψη αυτή και το ότι η οικονομική συμπεριφορά συνδέεται συχνά με την επίδειξη του κοινωνικού στάτους και την υψηλή θέση στην κοινωνική ιεραρχία. Επίσης, μέσα από το έργο τους επισημαίνεται ότι οι διαφορετικές κουλτούρες και κοινότητες έχουν διαφορετικούς βαθμούς εξάρτησης από οικονομικά ή μη κίνητρα, και μια ενιαία προσέγγιση υπεραπλουστεύει την πολυπλοκότητα των κοινωνιών. Τέλος, το έργο του Polanyi δεν μελετάει ολοκληρωτικά την εξέλιξη των διαφόρων οικονομικών συστημάτων παγκοσμίως, καθώς τα

οικονομικά κίνητρα και οι μηχανισμοί της αγοράς εμφανίζονται σε διάφορες προβιομηχανικές κοινωνίες (Heilbroner, 2011).

3. Κριτική στον σοσιαλισμό και στον φιλελευθερισμό στο έργο του Polanyi

3.1. Αντιπαράθεση σοσιαλισμού και μαρξισμού και των ιδεών του Polanyi

Τόσο ο Μαρξ όσο και ο Polanyi υποστήριξαν ότι ο σοσιαλισμός είναι μια προτιμότερη και πιθανή εναλλακτική λύση στον καπιταλισμό και προσφέρουν κριτικές αναλύσεις του καπιταλισμού, προβλέποντας τις αρνητικές κοινωνικές συνέπειες ενός συστήματος, που καθοδηγείται από τις δυνάμεις της αγοράς, τα κίνητρα κέρδους και την εμπορευματοποίηση. Ο Polanyi αντιλαμβάνεται ως σοσιαλιστικό κάθε σύστημα οργάνωσης, που εξασφαλίζει την μέγιστη παραγωγή και ταυτόχρονα προστατεύει τα κοινωνικά δικαιώματα στο στάδιο της διανομής. Τα δύο σημαντικότερα εμπόδια για την υλοποίηση του σοσιαλιστικού προγράμματος προκύπτουν από τα φαινόμενα της δύναμης και της αξίας, δηλαδή του δικαίου και της οικονομίας, τα οποία οφείλει να διαμορφώσει το κράτος σύμφωνα με κοινωνικά και όχι αποκλειστικά οικονομικά κριτήρια (Πανταζής, 2010)

Ο Polanyi επικρίνει τον μαρξισμό, όπως και τον φιλελευθερισμό, λόγω του ότι θεωρεί άτοπο να ερμηνεύεται η κοινωνικοπολιτική κατάσταση, η διαμόρφωση των κοινωνικών τάξεων και η ανθρώπινη συμπεριφορά με βάση την οικονομία και όχι με βάση τις κοινωνικές ανάγκες. Επιπλέον, ο Polanyi πιστεύει ότι ο Μαρξ είχε υπερεκτιμήσει την εξελικτική δύναμη της ταξικής πάλης και υποστηρίζει ότι η κοινωνική αλλαγή μπορεί να προκληθεί και από άλλες δυνάμεις, όπως οι κοινωνικές και πολιτικές αντιστάσεις στην κυριαρχία της αγοράς. Κατα τον Polanyi ο Μαρξ είχε υποτιμήσει τη σημασία της θεσμική τάξης και του πολιτισμού για την κατανόηση της καπιταλιστικής κοινωνίας. Οι επικρίσεις του Polanyi στον Μαρξ έχουν επηρεάσει σημαντικά τον σύγχρονο οικονομικό και κοινωνικό διάλογο και οι ιδέες του έχουν χρησιμοποιηθεί για να υποστηρίξουν την άποψη ότι η κοινωνική αλλαγή είναι πιο δύσκολη και περίπλοκη από ό,τι υποστηρίζει ο Μαρξ. Ωστόσο, διαφώνησε με τον νετερμινισμό του ορθόδοξου μαρξισμού, ο οποίος υποστήριζε ότι η εξέλιξη του καπιταλισμού είναι αναπόφευκτη. Ο Μαρξ οραματίζεται την επανάσταση ως μέσο για την ανατροπή του καπιταλισμού και την εγκαθίδρυση μιας αταξικής κοινωνίας. Αντίθετα, ο Polanyi υποστηρίζει την κοινωνική προστασία και τις παρεμβάσεις για την αντιστάθμιση των αρνητικών επιπτώσεων της αγοράς και τη διατήρηση της κοινωνικής συνοχής.

Ο Μαρξ επικεντρώνεται στην εμπορευματοποίηση της εργασίας, ενώ ο Polanyi επεκτείνει αυτή την κριτική στην εμπορευματοποίηση της γης και του χρήματος. Αμφότεροι υποστηρίζουν ότι η μετατροπή αυτών των θεμελιωδών στοιχείων της κοινωνίας σε εμπορεύματα μπορεί να οδηγήσει σε κοινωνική εξάρθρωση και ανισότητα. Ο Μαρξ διερευνά τις κοινωνικές σχέσεις, που είναι εγγενείς στην παραγωγική διαδικασία και ο Polanyi υποστηρίζει την ενσωμάτωση της οικονομίας σε ευρύτερα κοινωνικά και πολιτιστικά πλαίσια. Από κοινού υποστηρίζουν ότι το κράτος διαδραματίζει κρίσιμο ρόλο στη διαχείριση των εντάσεων και των αντιφάσεων, που είναι εγγενείς στις καπιταλιστικές κοινωνίες (Πανταζής, 2010).

Κεντρικό ρόλο στην σκέψη του Μαρξ έχει η ταξική πάλη μεταξύ της αστικής τάξης και του προλεταριάτου. Βλέπει αυτόν τον αγώνα ως την κινητήρια δύναμη για την επίτευξη της κοινωνικής αλλαγής. Αντίθετα, ο Polanyi δίνει έμφαση στην εμφάνιση της κοινωνίας της αγοράς και στις κοινωνικές διαταραχές που προκαλούνται από την αυτορυθμιζόμενη αγορά. Επικεντρώνεται στην ιστορική διαδικασία μετάβασης από τις παραδοσιακές οικονομίες στα συστήματα που βασίζονται στην αγορά και τις κοινωνικές συνέπειες αυτού του μετασχηματισμού, που αντιπαραβαλλεται με τον ιστορικό υλισμό του Μαρξ, που υποστηρίζει ότι η εξέλιξη των κοινωνιών διαμορφώνεται από αλλαγές στα μέσα παραγωγής και την ταξική πάλη (Πανταζής, 2010).

Ο Polanyi επανεξετάζει τη μαρξιστική θεωρία, ανάπτυσσει την κριτική του στο μαρξισμό, υποστηρίζοντας ότι ο τελευταίος δεν δίνει επαρκή σημασία στη σημασία των κοινωνικών αξιών και της ανθρώπινης ελευθερίας. Παράλληλα, προτείνει μια εναλλακτική κοινωνική λύση για μια σοσιαλδημοκρατική διέξοδο από την κρίση του καπιταλιστικού συστήματος. Η προτεινόμενη λύση του Polanyi είναι μια οργάνωση, που προωθεί την ελευθερία και την χειραφέτηση της ανθρωπότητας και βρίσκεται σε μια μορφή σοσιαλδημοκρατικής οικονομίας, όπου θα υπάρχει ένα κεντρικός οικονομικός προγραμματισμός της παραγωγής, αλλά όχι κεντρικός έλεγχος. Η ρύθμιση αυτού του "λειτουργικού σοσιαλισμού" θα βασίζεται στα εργατικά συνδικάτα (Πανταζής, 2009).

Στο πλαίσιο αυτό, ο Polanyi ανέπτυξε τη θεωρία του κοινωνικού κράτους, η οποία βασίζεται στην ιδέα ότι το κράτος πρέπει να ρυθμίζει την οικονομία για να διασφαλίσει την ευημερία των πολιτών. Η θεωρία αυτή διαφοροποιείται από τον μαρξισμό, καθώς δεν προωθεί την κατάργηση της αγοράς, αλλά την ανάδειξη της κοινωνικής δικαιοσύνης μέσα στο πλαίσιο της καπιταλιστικής οικονομίας.

Σύμφωνα με τη θεωρία του Polanyi η θεμελίωση του κοινωνικού κράτους βασίζεται στην ιδέα ότι τα ατομικά δικαιώματα είναι αναγκαία και το κράτος οφείλει να τα προστατεύει. Για αυτό είναι απαραίτητη η θεμελίωση συγκεκριμένων θεσμών και νέων κοινωνικών δικαιωμάτων, όπως το δικαίωμα στην εργασία, μέσα από την οργάνωση και δράση των συνδικάτων. Επιπλέον, υπάρχουν τρία μέσα για την θεσμοθέτηση μιας νέας κοινωνικής ελευθερίας. Είναι απαραίτητη η κοινωνικοποίηση της δύναμης και της αξίας, η χειραφέτηση της ανθρωπότητας και η διάγνωση των κοινωνικών σχέσεων, όπως αυτές αναπτύσσονται σε μια οικογένεια ή σε μια κομμουνιστική κοινότητα. (Πανταζής, 2010)

Στην οπτική του Polanyi, η κοινωνία της αγοράς, όπως παρουσιάζεται στα έργα των κλασικών της πολιτικής οικονομίας, θεωρείται ως ένα αναγκαίο ιστορικό στάδιο προς την ανακάλυψη της ελεύθερης κοινωνίας. Σε αντίθεση με αυτή την άποψη, ο Polanyi επισημαίνει ότι η καταστροφή της κοινωνίας από την αγορά, αποτελεί προϋπόθεση για την ανάδειξη της αξίας. Αυτό επισημαίνει παράλληλα με την μαρξική κριτική της πολιτικής οικονομίας, όπου η προστασία της κοινωνίας από την καταστροφή αποκαλύπτει την ανάγκη για μια νέα κοινωνική διάρθρωση. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Polanyi υπογραμμίζει τη σημασία της αντίληψης του ρόλου της αγοράς και της ελευθερίας στην κοινωνική εξέλιξη, καθώς και την ανάγκη για μια ολοκληρωμένη και προορατική κατανόηση της πραγματικότητας (Πανταζής, 2010).

Η παραπάνω έννοια του κοινωνικού κράτους, σε αντιδιαστολή με αυτή του κράτους πρόνοιας που υπάρχει σε προκαπιταλιστικές κοινωνίες, συγκροτείται στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής και σχετικοποιεί το δικαίωμα στην ιδιοκτησία, προτάσσοντας το δικαίωμα στην εργασία. Οι κοινωνικές λειτουργίες που αντιστοιχούν στην έννοια του κοινωνικού κράτους είναι η ρύθμιση της εργάσιμης ημέρας, οι πολιτικές αναδιανομές, η εκπαίδευση και η προστασία της υγείας και στέγασης. Αν αντιληφθούμε τη "διπλή κίνηση" ως απάντηση στο ζήτημα του σοσιαλιστικού υπολογισμού - με τη μία πλευρά να εκπροσωπεί τη φιλελεύθερη θεωρία και με την άλλη τον κρατικό σοσιαλισμό - τότε η απάντηση του Polanyi καθορίζει ένα πλαίσιο για ένα κοινωνικό κράτος που αποφεύγει τόσο την ελεύθερη αγορά όσο και τον κρατικό κολλεκτιβισμό (Πανταζής, 2009).

3.2. Αντιπαράθεση του φιλελευθερισμού και των ιδεών του Polanyi

Ο Polanyi άσκησε κριτική στον φιλελευθερισμό, υποστηρίζοντας ότι είναι μια ιδεολογία που αποσυνδέει την οικονομία από την κοινωνία και οδηγεί σε αρνητικές κοινωνικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Παράλληλα, επικρίνει τον οικονομισμό, δηλαδή την τάση να θεωρείται η οικονομία της αγοράς ως το κυρίαρχο και τελειότερο πρότυπο κοινωνικής οργάνωσης. Ενώ αποδέχεται ότι η τάση προς συναλλαγή είναι φυσική κλίση του ανθρώπου, υποστηρίζει ότι η δημιουργία αγοραίας νοοτροπίας αγνοεί τα πολιτισμικά δεδομένα και είναι αντίθετη στην ανθρώπινη κοινωνική φύση. Ο εμπορικός χαρακτήρας της φιλελεύθερης οικονομίας καταστρέφει τον κοινωνικό ιστό, τους παραδοσιακούς δεσμούς και υποβαθμίζει ηθικά τον άνθρωπο. Η υποταγή της κοινωνίας στις απαιτήσεις της οικονομίας της αγοράς σημαίνει, πώς η οικονομία αντί να αποτελεί εργαλείο για την επίτευξη κοινωνικών στόχων, καθοδηγεί πλέον την κοινωνία. Η προτεραιότητα στα οικονομικά κίνητρα αποτελεί μια τεχνητή κατασκευή, που προκαλεί την αντίδραση της κοινωνίας (Polanyi, 2007).

Ο Polanyi είναι αντίθετος στον μερκαντιλισμό και στον οικονομισμό και θεωρεί πως η αυτορρυθμιζόμενη αγορά μετέτρεψε τον άνθρωπο σε ένα ον, που λειτουργεί με στόχο την αύξηση του κέρδους, τον οικονομικό άνθρωπο (*homo economicus*). Επικρίνει την αντίληψη της φιλελεύθερης θεωρίας περί της φυσικότητας του *homo economicus* και της λειτουργίας της αυτορρυθμιζόμενης αγοράς και υποστηρίζει ότι αυτός ο τύπος ανθρώπου και αυτός ο τύπος αγοράς είναι πλασματικές κατασκευές, που εξυπηρετούν τις συγκεκριμένες συνθήκες του 19ου αιώνα, αποτελώντας μια ιδιομορφία της ιστορικής εξέλιξης και όχι τον κανόνα. Θεωρεί πως η κοινωνία και οι άνθρωποι δεν πρέπει να είναι υποδεέστεροι της οικονομίας και της αγοράς, αλλά αντιθέτως, θα πρέπει η οικονομία να εδράζεται στην κοινωνία και να διαμορφώνεται βάσει των αναγκών της κοινωνίας. Οι άνθρωποι δρουν για να ικανοποιήσουν όχι μόνο οικονομικές ανάγκες, αλλά και κοινωνικές (Καβουλάκος & Γριτζάς, 2015).

Η εξήγηση του Polanyi για την εμφάνιση του καθεστώτος ελεύθερης αγοράς του 19^{ου} αιώνα, επικεντρώνεται σε τέσσερις παράγοντες, τις αλλαγές στη διάρθρωση του κόστους λόγω των νέων τεχνολογιών και της εξειδίκευσης, που επέφερε η βιομηχανική επανάσταση, στους προστατευτικούς κανονισμούς, που εμποδίζουν ακούσια την οικονομική πρόοδο, την έγκριση ενός καθεστώτος *laissez-faire* της ελεύθερης αγοράς από την ελίτ και τον ισχυρισμό ότι η νέα

μεσαία τάξη διαμορφώθηκε από την κρατική πολιτική και όχι ως αναπόφευκτο αποτέλεσμα των οικονομικών τάσεων. Ο Polanyi υποστηρίζει ότι η κρίση είναι αναπόφευκτη, καθώς ο φιλελεύθερος καπιταλισμός είναι ένα ευάλωτο σύστημα. Η αδυναμία λειτουργίας του κανόνα του χρυσού, οι οικονομικές ασυμμετρίες μεταξύ των χωρών, οι συνεχόμενες κρίσεις και η υποχώρηση της εθνικής κυριαρχίας ήταν παράγοντες, που συνέβαλαν στην άνοδο του φασισμού. Ο φασισμός και το New Deal ήταν δύο διαφορετικές πολιτικές απαντήσεις στην κρίση. Ο φασισμός επιδίωξε να ενισχύσει την εθνική κυριαρχία και να επαναφέρει τη σταθερότητα μέσω της αυταρχικής εξουσίας. Το New Deal, από την άλλη πλευρά, επιδίωξε να αντιμετωπίσει τις κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες μέσα σε ένα φιλελεύθερο πλαίσιο (Polanyi, 2007).

Ο Gareth Dale (2010), εξετάζει την άνοδο του νεοφιλελευθερισμού και τις προκλήσεις του, μέσα από την οπτική του Polanyi, υποστηρίζοντας ότι ο νεοφιλελευθερισμός έχει φτάσει σε ένα «σημείο κρίσης» και ότι ένας «μεγάλος μετασχηματισμός» βρίσκεται σε εξέλιξη. Ο Dale υποστηρίζει ότι ο νεοφιλελευθερισμός είναι μια πολιτική και οικονομική ιδεολογία, που δίνει έμφαση στις ελεύθερες αγορές και την απορρύθμιση, ενώ έχει οδηγήσει σε σημαντική επέκταση των δυνάμεων της αγοράς σε τομείς της κοινωνικής ζωής, που προηγουμένως θεωρούνταν εκτός ορίων, όπως η εκπαίδευση, η υγειονομική περίθαλψη και η κοινωνική πρόνοια. Αυτό έχει μια σειρά από αρνητικές συνέπειες, συμπεριλαμβανομένης της αυξανόμενης ανισότητας, της κοινωνικής αναταραχής και της υποβάθμισης του περιβάλλοντος. Αποτέλεσμα των αρνητικών συνεπειών της ανόδου του νεοφιλελευθερισμού αποτελεί η εμφάνιση ενός «αντικινήματος», το οποίο περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών κινημάτων, πολιτικών κομμάτων και οργανώσεων, που αμφισβητούν την κυριαρχία των δυνάμεων της αγοράς. Κατά τον Dale το αντικίνημα καλείται να αντιμετωπίσει βασικές προκλήσεις, συμπεριλαμβανομένης της δύναμης των κατεστημένων συμφερόντων και της δυσκολίας επίτευξης μιας ευρύτερης συναίνεσης γύρω από εναλλακτικά οικονομικά μοντέλα. Ωστόσο, υποστηρίζει ότι αυτό το αντίρροπο κίνημα κερδίζει δυναμική και ότι μπορεί τελικά να οδηγήσει σε έναν «μεγάλο μετασχηματισμό», που θα οδηγήσει σε αγορές ενσωματωμένες στην κοινωνία.

4. Ο κοινωνικός χαρακτήρας της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας (ΚΑΛΟ)

4.1. Ανάλυση του όρου Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία

Η διαρκής και εκτεταμένη κρίση του παγκοσμιοποιημένου και νεοφιλελεύθερου χρηματιστικού καπιταλισμού στον σύγχρονο κόσμο οδηγεί σε αμφισβήτηση της υπάρχουσας τάξης πραγμάτων και στην ανάπτυξη εναλλακτικών συστημάτων και προτάσεων οικονομικής λειτουργίας. Εντός αυτού του πλαισίου, η ΚΑΛΟ αναδεικνύεται ως μια εναλλακτική μορφή οικονομίας, που λειτουργεί με βάση διαφορετικές αξίες και στόχους, σε σχέση με τη δημόσια/κρατική και την ιδιωτική/κερδοσκοπική οικονομία. Η ανάπτυξη της οφείλεται στην αποτυχία του κράτους και του ιδιωτικού τομέα να καλύψουν τις κοινωνικές ανάγκες και να αντιμετωπίσουν τους κοινωνικούς αποκλεισμούς. Η ΚΑΛΟ είναι ένας τρίτος τομέας της οικονομίας, που δραστηριοποιείται ανάμεσα στους κυρίαρχους τομείς της οικονομίας, το κράτος και την αγορά. Βασίζεται στην λογική της αμοιβαιότητας και του γενικού συμφέροντος, και χαρακτηρίζεται από την υβριδοποίηση των πόρων, την κριτική στην εμπορευματοποίηση, τη δημοκρατία στη διοίκηση και την λήψη αποφάσεων και τη στάθμιση προσφοράς και ζήτησης στην αγορά (Αδάμ & Παπαθεοδώρου, 2010). Η ΚΑΛΟ αντιπροσωπεύει ένα προοδευτικό παράδειγμα οικονομικής οργάνωσης που βασίζεται σε αρχές όπως η κοινωνική δικαιοσύνη, η δημοκρατία και η βιώσιμη ανάπτυξη και εφαρμόζεται σε ένα ευρύ φάσμα οικονομικών δραστηριοτήτων, που δεν εντάσσονται ούτε στον δημόσιο, ούτε στον ιδιωτικό τομέα. Παραδείγματα ΚΑΛΟ είναι οι συνεταιρισμοί, οι μη κερδοσκοπικές οργανώσεις, οι εταιρείες αλληλοβοήθειας, οι σύλλογοι/σωματεία, και οι κοινωνικές επιχειρήσεις. Οι σχέσεις μεταξύ των φορέων της ΚΑΛΟ βασίζονται πρωτίστως στην αμοιβαία βοήθεια και αλληλοϋποστήριξη, και όχι στην ανταλλαγή χρήματος, αμφισβητώντας την κυρίαρχη λογική της κερδοσκοπίας και του καταναλωτισμού και έχοντας ως πρωτεύοντα στόχο να αναπτύξουν μια πιο βιώσιμη και δίκαιη οικονομία. Οι φορείς της ΚΑΛΟ επιδιώκουν να προωθήσουν το γενικό συμφέρον, και όχι τα συμφέροντα μιας συγκεκριμένης ομάδας ανθρώπων ή οργανισμών ενώ χρησιμοποιούν μια ποικιλία πόρων, όπως χρηματικούς, υλικούς, ανθρώπινους και κοινωνικούς, για να επιτύχουν τους στόχους τους. Επιπλέον, η διοίκηση των φορέων βασίζεται στη δημοκρατία,

τη συμμετοχική λήψη αποφάσεων και τη στάθμιση προσφοράς και ζήτησης με βάση κοινωνικά και περιβαλλοντικά κριτήρια (Νικολόπουλος & Καπογιάννης, 2012).

Η ΚΑΛΟ είναι ένα πολυσύνθετο πεδίο με πολύμορφα εγχειρήματα. Αυτό οφείλεται σε διάφορους παράγοντες, όπως οι διαφορετικές ιστορικές και γεωγραφικές συνθήκες, οι διαφορετικές επιστημονικές προσεγγίσεις, και οι διαφορετικές αξίες και σκοποί των φορέων της ΚΑΛΟ. Πρωτεύοντα ρόλο παίζει η γεωγραφία, όπως βλέπουμε από τις διαφορετικές μορφές που πήραν τα εγχειρήματα στην Λατινική Αμερική, την Ηπειρωτική Ευρώπη και την Ανατολή. Ακολούθως καθοριστικό ρόλο παίζει η εποχή που εκδηλώθηκαν, το ιδεολογικό πλαίσιο που τα στήριξε, η αντίληψη της κοινωνικής δικαιοσύνης που υπήρχε, οι κρίσεις με τις οποίες συνδέθηκαν και οι ανάγκες που χρειάστηκε να καλύψουν. Μια ακόμα διάσταση είναι ο ρόλος του κράτους και του ιδιωτικού τομέα, ο χώρος που αφήνουν για πρακτικές ΚΑΛΟ και η υποστήριξη τους προς αυτές. Τέλος, ένα ακόμα σημαντικό χαρακτηριστικό τους είναι οι τάσεις και οι ιδεολογίες που αποτέλεσαν το ιδεολογικό υπόβαθρο για την ανάπτυξη της ΚΑΛΟ, που μπορεί να είναι κάποιες φορές αντιθετικές, καθώς συνδυάστηκαν ιδεολογίες αλληλεγγύης, συνεργατικότητας, αμοιβαίας υποστήριξης και διανομής του κέρδους με οικονομικά φιλελεύθερες ιδεολογίες, που στηρίζουν την οικονομική ελευθερία και απορρίπτουν την κρατική παρέμβαση (OECD, 2023).

Αν και η έννοια της ΚΑΛΟ διαφέρει ανάλογα με τις γεωγραφικές περιφέρειες και τις εποχές, περιλαμβάνει μια σειρά από οργανωτικές δομές και πρακτικές, που έχουν κοινό σκοπό να ενισχύσουν τη συνεργατικότητα, την ισότητα και την αειφορία. Η ΚΑΛΟ διαχωρίζεται από τον μη κερδοσκοπικό τομέα, καθώς τα εγχειρήματα της έχουν οικονομική λειτουργία, στοχεύουν και στην οικονομική ωφέλεια των μελών τους και προσφέρουν θέσεις εργασίας. Αντίθετα τα εγχειρήματα του μη κερδοσκοπικού τομέα δεν έχουν οικονομική λειτουργία, στοχεύουν στο ευρύτερο κοινωνικό όφελος και βασίζονται κυρίως στον εθελοντισμό. Κοινά χαρακτηριστικά τους αποτελούν το ότι και οι δύο όροι αναφέρονται σε θεσμικές μορφές, που διαμορφώθηκαν με ιδιωτική πρωτοβουλία και διοικούνται αυτόνομα και δημοκρατικά (Αδάμ & Παπαθεοδώρου, 2010)

Ο όρος της ΚΑΛΟ συνδυάζει τους όρους της κοινωνικής και της αλληλέγγυας οικονομίας. Η κοινωνική οικονομία εκδηλώνεται στον ευρωπαϊκό χώρο από το 1830 και συνδέεται στενά με τον συνεταιρισμό. Η Κοινωνική Οικονομία περιλαμβάνει επιχειρήσεις που βασίζονται σε αρχές όπως η δημοκρατική διοίκηση, η συλλογική λήψη αποφάσεων και η ισότιμη κατανομή των κερδών.

Ωστόσο, αυτές οι επιχειρήσεις λειτουργούν μέσα στο πλαίσιο της καπιταλιστικής αγοράς, και ως εκ τούτου να υπόκεινται στις πιέσεις του ανταγωνισμού. Ως αποτέλεσμα, ορισμένες από αυτές τις επιχειρήσεις μπορεί να απομακρυνθούν από τις αρχικές τους αρχές και να υιοθετήσουν χαρακτηριστικά των παραδοσιακών καπιταλιστικών επιχειρήσεων. Η αλληλέγγυα οικονομία αναπτύσσεται μετά το 1980 και έχει ριζοσπαστικό χαρακτήρα, καθώς επηρεάστηκε ιδιαίτερα από την ριζοσπαστική κινηματική δράση στην Λατινική Αμερική. Αποτελεί μια πιο προοδευτική προσέγγιση που επιδιώκει να μετατρέψει το καπιταλιστικό οικονομικό σύστημα σε δημοκρατικό και βιώσιμο. Για να το πετύχει αυτό, υποστηρίζει τη δημιουργία νέων πρακτικών, που υπερβαίνουν τα όρια της παραδοσιακής αγοράς. Αυτές οι πρακτικές βασίζονται στην αμοιβαιότητα, την ανταλλαγή υπηρεσιών, ή άλλες μορφές οργάνωσης, που δεν στοχεύουν στην κερδοσκοπία. Η αλληλέγγυα οικονομία έχει μια πιο προοδευτική οπτική και επιδιώκει να φέρει ριζικές και συστημικές αλλαγές στο οικονομικό σύστημα. Και οι δύο προσεγγίσεις εργάζονται ενάντια στην κερδοσκοπία και την εμπορευματοποίηση και προσφέρουν μια εναλλακτική του καπιταλισμού οικονομική οργάνωση, έχοντας κοινό στόχο την προώθηση της οικονομικής δημοκρατίας και της κοινωνικής αλληλεγγύης. Εξαιτίας αυτής της κοινής στόχευσης και του κοινού δημοκρατικού χαρακτήρα οι δύο όροι συνδυάζονται ως Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία. Ο όρος αυτός αναφέρεται σε κάθε εγχείρημα, που παρουσιάζει τα παραπάνω χαρακτηριστικά και λειτουργεί στο κενό χώρο ανάμεσα στο κράτος, την κοινότητα και την αγορά (Αδάμ & Παπαθεοδώρου, 2010)

Η ΚΑΛΟ προσφέρει ένα όραμα μιας οικονομίας, που δεν έχει μόνο τις ρίζες της σε κοινωνικούς σκοπούς, αλλά διέπεται επίσης από τη δημοκρατική συμμετοχή και την προτεραιότητα των ανθρώπινων και περιβαλλοντικών αναγκών έναντι της συσσώρευσης κεφαλαίου. Πρόκειται για ένα μοντέλο που περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα πρωτοβουλιών, όπως οι συνεταιρισμοί, τα δίκτυα αλληλοβοήθειας, οι κοινωνικές επιχειρήσεις και η γεωργία που υποστηρίζεται από την κοινότητα, τα οποία απεικονίζουν τις δυνατότητες των οικονομικών δομών να προωθήσουν την αλληλεγγύη, την ενδυνάμωση και την ανθεκτικότητα μεταξύ των κοινοτήτων.

4.2. Ο κοινωνικός χαρακτήρας της ΚΑΛΟ

Η ΚΑΛΟ αντιπροσωπεύει μια εναλλακτική προσέγγιση της οικονομικής ανάπτυξης που δίνει έμφαση στον κοινωνικό χαρακτήρα των οικονομικών διαδικασιών. Διακρινόμενη από τη

δέσμευσή της για συλλογική ευημερία και βιωσιμότητα, η ΚΑΛΟ προωθεί ένα οικονομικό τοπίο με επίκεντρο τον πολίτη, όπου τα κοινά, το κοινωνικό κεφάλαιο και η κοινωνία των πολιτών αποτελούν αναπόσπαστα συστατικά και η κοινωνική αλλαγή σημαντική προϋπόθεση.

Στο επίκεντρο της ΚΑΛΟ βρίσκεται η έννοια των κοινών – ένας όρος που αναφέρεται σε πόρους υλικούς (π.χ. γη, νερό, εγκαταστάσεις) και άυλους (π.χ. πολιτιστικά αγαθά, γνώση, παράδοση), που αποτελούν κοινή ιδιοκτησία της κοινότητας και στην ΚΑΛΟ χρησιμοποιούνται με τρόπο, που εξασφαλίζει ισότιμη πρόσβαση, κοινοτική ανάπτυξη και βιωσιμότητα. Ο προσανατολισμός της ΚΑΛΟ προς τα κοινά οφείλεται στην αναγνώριση του σημαντικού ρόλου, που αυτά διαδραματίζουν στην τοπική ανάπτυξη και ευημερία, υποστηρίζοντας ένα σύστημα, όπου οι πόροι διαχειρίζονται από κοινότητες. Δίνοντας προτεραιότητα στα κοινά, η Κ.Α.Λ.Ο προωθεί μια κουλτούρα κοινής ευθύνης και αμοιβαίου οφέλους, διασφαλίζοντας ότι οι οικονομικές δραστηριότητες συμβάλλουν στο κοινό καλό και προστατεύοντας τους κοινούς πόρους από την ιδιωτικοποίηση, την εμπορική τους εκμετάλλευση και την κατάχρηση τους από καπιταλιστικές επιχειρήσεις και οργανισμούς (Bollier & Helfrich, 2012).

Το κοινωνικό κεφάλαιο αποτελεί ένα θεμελιώδη άυλο κοινό πόρο, που περιλαμβάνει τα δίκτυα σχέσεων μεταξύ ατόμων και ομάδων και την γνώση και τον πολιτισμό, που κληροδοτείται στις επόμενες γενιές μέσα στην κάθε κοινότητα. Η συντήρηση, αξιοποίηση και ο εμπλουτισμός του κοινωνικού κεφαλαίου είναι σημαντικά για την ενδυνάμωση της κοινωνικής συνοχής και την τοπική ευημερία. Το κοινωνικό κεφάλαιο, μέσω των κοινωνικών δικτύων, που αναπτύσσει, συμβάλει στη δημιουργία συνεταιρισμών, δικτύων αλληλοβοήθειας και άλλων εγχειρημάτων ΚΑΛΟ και αποτελεί βασικό τους πόρο. Η επιτυχία των εγχειρημάτων της ΚΑΛΟ εξαρτάται άμεσα από τους κοινωνικούς δεσμούς, που συνδέουν τις κοινότητες, αλλά ταυτόχρονα η λειτουργία των εγχειρημάτων εμπλουτίζει και προστατεύει το τοπικό κοινωνικό κεφάλαιο και συμβάλει στην τοπική κοινωνική συνοχή. Η έμφαση της ΚΑΛΟ στο κοινωνικό κεφάλαιο αντικατοπτρίζει την κατανόηση ότι η οικονομική και κοινωνική ευημερία είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με την κουλτούρα και το βάθος των κοινωνικών συνδέσεων (Νικολόπουλος & Καπογιάννης, 2012).

Η ΚΑΛΟ αποτελεί εκδήλωση της δράσης της κοινωνίας των πολιτών. Ο εκδημοκρατισμός της λήψης αποφάσεων αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της ΚΑΛΟ και τα μέλη συμμετέχουν άμεσα στη διακυβέρνηση των φορέων της. Αυτό το συμμετοχικό μοντέλο δίνει τη δυνατότητα στα άτομα να μεταβληθούν σε συμπαραγωγούς αγαθών και υπηρεσιών από παθητικούς καταναλωτές. Η

κοινωνία των πολιτών λειτουργεί με όρους άμεσης δημοκρατίας και ενθαρρύνει τους ανθρώπους να αναλάβουν συλλογική δράση για βιώσιμες και δίκαιες πρακτικές. Επομένως, και στην περίπτωση αυτή υπάρχει μια βαθιά σύνδεση μεταξύ των δύο θεσμών, με αμοιβαία οφέλη από την αλληλεπίδραση τους. Μια δυνατή κοινωνία των πολιτών είναι απαραίτητη για την κοινωνική συνοχή, τον εκδημοκρατισμό της κοινωνίας και την ανάπτυξη κοινωνικών εγχειρημάτων, ενώ η ενδυνάμωση των εγχειρημάτων ΚΑΛΟ ενδυναμώνει ταυτόχρονα την κοινωνία των πολιτών (Νικολόπουλος & Καπογιάννης, 2012).

Η ΚΑΛΟ δεν αποτελεί μόνο ένα εναλλακτικό οικονομικό πλαίσιο, αλλά και ένα καταλύτη για βαθιές κοινωνικές αλλαγές. Με την προώθηση πρωτοβουλιών που βασίζονται στις αρχές της δίκαιης κατανομής των πόρων, της συμμετοχικής διακυβέρνησης και της κοινοτικής ενδυνάμωσης, η ΚΑΛΟ προσπαθεί να αντιμετωπίσει τις διαρθρωτικές ανισότητες, που διαιωνίζονται από το επικρατές οικονομικό σύστημα. Στοχεύει στη δημιουργία μοντέλων βιώσιμης ανάπτυξης χωρίς αποκλεισμούς, που μπορούν να προσαρμοστούν και να αναπαραχθούν σε διαφορετικά κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά πλαίσια, επιδιώκοντας μια ευρύτερη κοινωνική αλλαγή. Μέσω της έμφασης που δίνει στη συλλογική δράση και την τοπική γνώση, η ΚΑΛΟ ενδυναμώνει τις κοινότητες και την συλλογική ταυτότητα των μελών τους, ώστε οι πολίτες να γίνουν καθοδηγητές της δικής τους ανάπτυξης, μετατοπίζοντας έτσι τη δυναμική της εξουσίας από τις παραδοσιακές ιεραρχίες από πάνω προς τα κάτω, σε οριζόντιες και συνεργατικές δομές. Αυτή η ενδυνάμωση οδηγεί στη δημιουργία νέων κοινωνικών αξιών και πρακτικών, που δίνουν προτεραιότητα στη συνεργασία, τη δικαιοσύνη και την αμοιβαία υποστήριξη. Συμβάλλουν με τον τρόπο αυτό σε μια πιο ανθεκτική και προσαρμοστική κοινωνία, καλύτερα εξοπλισμένη για την αντιμετώπιση των σύνθετων προκλήσεων του 21ου αιώνα (Křlev, Wruk, Pasi, & Bernhard, 2023). Καθώς η ΚΑΛΟ διέπεται από δημοκρατικές αξίες και ριζοσπαστικές και αντικαπιταλιστικές θεωρήσεις της οικονομίας και συμβάλει στην κοινωνική αλλαγή, συνδέεται έμμεσα με τα κοινωνικά κινήματα. Η ΚΑΛΟ λειτουργώντας σε δημόσιους ελεύθερους χώρους, όπου διακινούνται οι ιδέες της, καλλιεργούνται νέες κουλτούρες και δοκιμάζονται έμπρακτα νέοι τρόποι οικονομικής οργάνωσης, αποκτά πολιτικό χαρακτήρα. Συχνά εκδηλώνεται σε χώρους, που δημιουργήθηκαν μέσα από την ανάπτυξη και δράση κοινωνικών κινήματων, τα οποία οργανώνουν εγχειρήματα ΚΑΛΟ για να εφαρμόσουν άμεσα την νέα πραγματικότητα, που διεκδικούν. Η ΚΑΛΟ δύναται να συνδέεται ιστορικά με το συνεταιριστικό και το εργατικό κίνημα, ενώ στην

σύγχρονη εποχή συνδέεται με ριζοσπαστικά κινήματα, όπως το κίνημα της εναλλακτικής παγκοσμιοποίησης και τα κινήματα κατά της λιτότητας, τα οποία διεκδικούν μια ολιστική και καθολική ευημερία με επίκεντρο τον άνθρωπο και το περιβάλλον. Σε περιόδους κρίσεως, όπως συνέβη με την οικονομική κρίση στην Ελλάδα, τα εγχειρήματα ΚΑΛΟ πολλαπλασιάζονται σε μια προσπάθεια κάλυψης των κοινωνικών αναγκών, που το κράτος και ο ιδιωτικός τομέας δεν είναι ικανοί ή πρόθυμοι να καλύψουν. Ο στόχος, όμως, των εγχειρημάτων δεν είναι μόνο η πρακτική εξυπηρέτηση όσων έχουν ανάγκη, αλλά και η καλλιέργεια της αλληλεγγύης και η ανάδειξη νέων οικονομικών πρακτικών, που μπορούν να οδηγήσουν σε ένα εναλλακτικό μετακαπιταλιστικό σύστημα οργάνωσης, υποστηρίζοντας τις διεκδικήσεις των κοινωνικών κινημάτων (Καβουλάκος Κ. , 2018).

Ο κοινωνικός χαρακτήρας της Κοινωνικής και Αλληλέγγυας Οικονομίας αποτελεί απόδειξη της δυνατότητάς της να φέρει επανάσταση στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε και ασχολούμαστε με τα οικονομικά συστήματα. Καλλιεργώντας τα κοινά, καλλιεργώντας το κοινωνικό κεφάλαιο και προωθώντας μια κοινωνία πολιτών, η ΚΑΛΟ δημιουργεί ένα πλαίσιο για οικονομικές δραστηριότητες, που είναι ριζωμένες σε κοινωνικές αξίες και ενσωματωμένες στην κοινωνία.

5. Οι ιδέες του Polanyi στην ΚΑΛΟ

5.1. Σύνδεση των ιδεών του Polanyi με των αξιών της ΚΑΛΟ

Οι ιδέες του Polanyi ήταν προφητικές, προβλέποντας τις πιθανές παγίδες των αχαλίνωτων δυνάμεων της αγοράς και την εμπορευματοποίηση βασικών πτυχών της ανθρώπινης ζωής. Το επιχείρημά του επικεντρώθηκε γύρω από την πλασματική εμπορευματική φύση της εργασίας, της γης και του χρήματος, υποστηρίζοντας ότι η αντιμετώπισή τους ως απλών εμπορευμάτων στην αγορά θα μπορούσε να οδηγήσει σε επιζήμιες κοινωνικές συνέπειες. Ο Polanyi τόνισε τη σημασία των κοινωνικών θεσμών στη ρύθμιση των οικονομικών δραστηριοτήτων για την πρόληψη της υποβάθμισης της ανθρώπινης και περιβαλλοντικής ευημερίας. Η σύνδεση μεταξύ των αρχών του Polanyi για την οικονομία και της ΚΑΛΟ έγκειται στην κοινή τους έμφαση στην αναγνώριση των κοινωνικών διαστάσεων της οικονομικής λειτουργίας. Στο έργο του και ιδιαίτερα στο "Ο Μεγάλος Μετασχηματισμός" (2007), παρέχεται μια κριτική ανάλυση των αρνητικών συνεπειών της εμπορευματοποίησης της εργασίας, της γης και του χρήματος. Οι ιδέες του συμβάλλουν στην ανάδειξη της ανάγκης της κοινωνικής ενσωμάτωσης των οικονομικών δραστηριοτήτων και στην κατανόηση της λειτουργίας της ΚΑΛΟ.

Ο Polanyi υποστήριξε ότι η εργασία, η γη και το χρήμα είναι «πλασματικά εμπορεύματα», όταν αντιμετωπίζονται ως εμπορεύσιμα αγαθά, όπως συμβαίνει στο καπιταλιστικό σύστημα οργάνωσης. Αυτά δεν αποτελούν πραγματικά εμπορεύματα, όπως είναι για παράδειγμα τα σιτηρά, αλλά έχουν εγγενώς κοινωνικό, πολιτιστικό και οικολογικό χαρακτήρα. Η ΚΑΛΟ αναγνωρίζει τις αρνητικές επιπτώσεις της αναγωγής βασικών στοιχείων της ανθρώπινης ζωής σε απλά εμπορεύματα και τονίζει τη σημασία της κατανόησης και του σεβασμού των κοινωνικών και πολιτιστικών πλαισίων, εντός των οποίων λαμβάνουν χώρα οι οικονομικές δραστηριότητες. Ιδιαίτερα η θέση της ΚΑΛΟ απέναντι στην εργασία αναπτύσσεται πάνω στον κοινωνικό ρόλο αυτής και στην σημασία της για την ολιστική ευημερία του ατόμου.

Ο Polanyi εισήγαγε την έννοια της «διπλής κίνησης», σύμφωνα με την οποία η κοινωνία αντιδρά ενάντια στις αρνητικές κοινωνικές επιπτώσεις της κυρίαρχης λειτουργίας της καπιταλιστικής

χρηματικής αγοράς. Αυτό συνεπάγεται την εναντίωση στην εμπορευματοποίηση των κοινωνικών αγαθών και την ανάπτυξη προστατευτικών μέτρων και δικτύων κοινωνικής ασφάλειας και πρόνοιας. Η ΚΑΛΟ ακολουθεί τις ίδιες αξίες επιδιώκοντας έμπρακτα να αντισταθμίσει τις δυνάμεις της αγοράς, που καθοδηγούν την οικονομία. Στοχεύει στην οικοδόμηση μιας πιο δίκαιης κοινωνικά οικονομίας, δίνοντας προτεραιότητα στην αλληλεγγύη, τη συνεργασία και τη συμμετοχικότητα. Η ίδια η ανάπτυξη της ΚΑΛΟ στον σύγχρονο κόσμο οφείλεται στα αντανακλαστικά της κοινωνίας στις πιέσεις του καπιταλισμού και στοχεύει στην επίτευξη της ατομικής και κοινωνικής ευημερίας.

Ο Polanyi τόνισε ότι οι οικονομίες είναι εγγενώς ενσωματωμένες σε κοινωνικά και πολιτιστικά πλαίσια. Οι δυνάμεις της αγοράς δεν μπορούν να διαχωριστούν, από τις κοινωνίες μέσα στις οποίες λειτουργούν. Η ΚΑΛΟ προωθεί, επίσης, την ιδέα ότι οι οικονομικές δραστηριότητες πρέπει να ενσωματώνονται στις κοινωνικές σχέσεις και στα κοινοτικά δίκτυα. Τονίζει τη σημασία της τοπικής συμμετοχής, της συνεργασίας και της συνοχής της κοινότητας στις οικονομικές λειτουργίες. Ο Polanyi υποστήριξε ότι πρέπει να αναπτυχθούν μέτρα κοινωνικής προστασίας για την προστασία της κοινωνίας από τις επιβλαβείς συνέπειες των δυνάμεων της αγοράς. Τόνισε την αναγκαιότητα θεσμικών εγγυήσεων για την πρόληψη της κοινωνικής αποσύνθεσης. Η ΚΑΛΟ ενσωματώνει την κοινωνική προστασία ως θεμελιώδη αρχή. Περιλαμβάνει τη δημιουργία συνεργατικών δομών, κοινοτικών πρωτοβουλιών και υποστηρικτικών δικτύων που παρέχουν δίκτυα κοινωνικής ασφάλειας και ανθεκτικότητα έναντι οικονομικών κλυδωνισμών.

Συνοπτικά, οι αρχές του Polanyi ευθυγραμμίζονται με τις θεμελιώδεις αξίες της ΚΑΛΟ, υπογραμμίζοντας τη σημασία της αναγνώρισης των κοινωνικών διαστάσεων των οικονομικών δραστηριοτήτων, της προστασίας από τις αρνητικές επιπτώσεις των μη ρυθμιζόμενων αγορών και της προώθησης μιας πιο ολιστικής και προσανατολισμένης στην κοινότητα προσέγγισης στην οικονομική οργάνωση. Η ΚΑΛΟ μπορεί να θεωρηθεί ως μια πρακτική εκδήλωση των ιδεών του Polanyi, επιδιώκοντας να οικοδομήσει οικονομικά συστήματα που δίνουν προτεραιότητα στην κοινωνική ευημερία παράλληλα με την οικονομική ευημερία.

5.2. Παραδείγματα εγχειρημάτων ΚΑΛΟ και η προσέγγιση τους μέσα από την οπτική του Polanyi

Οι επιχειρήσεις της ΚΑΛΟ ενσωματώνουν μια δέσμευση για την ευημερία της κοινότητας, τις συνεταιριστικές αρχές και τις βιώσιμες πρακτικές. Στην συνέχεια θα αναφερθούν ενδεικτικά παραδείγματα εγχειρημάτων, τα οποία οργανώνονται και λειτουργούν στοχεύοντας στην κοινωνικοποίηση της οικονομίας και θα αναδειχθούν σημεία σύγκλισης των απόψεων του Polanyi και των αξιών της ΚΑΛΟ σχετικά με την οικονομική λειτουργία.

5.2.1. Community Land Trusts

Ο Polanyi τόνισε τη σημασία της προστασίας της γης από τις δυνάμεις της καπιταλιστικής αγοράς, καθώς και τις καταστρεπτικές συνέπειες της μετατροπής της γης σε πλασματικό εμπόρευμα. Η γη μετατρέπεται σε πλασματικό εμπόρευμα, όταν αντιμετωπίζεται αποκλειστικά ως εμπόρευμα της αγοράς (Polanyi, 2007). Τα Community Land Trusts (εφεξής CLT) οργανώθηκαν με σκοπό την προστασία της κοινοτικής γης και την διαχείριση της προς όφελος της κοινότητας και την ικανοποίηση των στεγαστικών αναγκών των πολιτών. Λειτουργούν ως συλλογική ιδιοκτησία και μέσω αυτών τα μέλη της κοινότητας μπορούν να αναλάβουν μακροχρόνιες μισθώσεις, εξασφαλίζοντας οικονομικά προσιτή στέγαση και συμβάλλοντας στην τοπική βιώσιμη ανάπτυξη και στην καλλιέργεια μιας κουλτούρας λήψης αποφάσεων από κοινού με γνώμονα το όφελος της κοινότητας (SHICC, 2021).

Ένα επιτυχημένο παράδειγμα CLT στην Ευρώπη αποτελεί στις Βρυξέλλες το εγχείρημα Community Land Trust Brussels, το οποίο ιδρύθηκε το 2012 και διαχειρίζεται 129 οικιστικές μονάδες. Έχει 600 μέλη, συμπεριλαμβανομένων 400 (υποψηφίων) ιδιοκτητών, 170 υποστηρικτικών μελών και 30 μη κερδοσκοπικών οργανισμών και ακολουθεί την δημοκρατική διακυβέρνηση. Στόχος του εγχειρήματος είναι να δοθούν ευκαιρίες στους κατοίκους να παραμείνουν στις γειτονιές τους σε καλύτερες συνθήκες στέγασης. Οι τιμές των κατοικιών καθορίζονται με βάση τα εισοδήματα των υποψηφίων ιδιοκτητών. Μέσω συμμετοχικών δράσεων, η CLTB επιδιώκει να δημιουργήσει νέες μορφές αλληλεγγύης μεταξύ των μελών της κοινότητας και να ενισχύσει τους δεσμούς της. Κάθε εκπαίδευση, συνάντηση και εκδήλωση, θεωρείται ως μια ευκαιρία να οικοδομηθούν σχέσεις μεταξύ των συμμετεχόντων και μια κουλτούρα συλλογικής εξουσίας (SHICC, 2021).

5.2.2. Αγροτροφικοί συνεταιρισμοί και δίκτυα

Στο ίδιο πνεύμα και σε σχέση με την εμπορευματοποίηση της γης δημιουργήθηκαν η Κοινοτικά Υποστηριζόμενη Γεωργία (ΚΥΓ) και οι αγροτροφικοί συνεταιρισμοί, σε μια προσπάθεια προστασίας της γης, της παραγωγής και των καταναλωτών από την επιρροή του καπιταλισμού και την εμπορευματοποίηση. Η Κοινοτικά Υποστηριζόμενη Γεωργία και οι αγροτροφικοί συνεταιρισμοί ανήκουν στα αγροτροφικά δίκτυα και βασίζονται σε άμεση εταιρική σχέση τοπικών καταναλωτών και τοπικών παραγωγών, διαμοιράζοντας με τον τρόπο αυτό και τους κινδύνους της παραγωγής, ώστε να μην επιβαρύνεται αποκλειστικά ο παραγωγός. Οι καταναλωτές εγγράφονται στα δίκτυα αυτά για να λαμβάνουν φρέσκα τοπικά προϊόντα σε καλές τιμές, προωθώντας μια άμεση σύνδεση μεταξύ των αγροτών και των μελών της κοινότητας και υποστηρίζοντας, παράλληλα, βιώσιμες γεωργικές πρακτικές, αναπτύσσοντας μια σχέση αμοιβαία επωφελή. Πέρα από τα οικονομικά και πρακτικά οφέλη και για τις δύο πλευρές, είναι σημαντικό να αναδείξουμε την κοινωνική σημασία αυτών των δικτύων. Μέσα από την λειτουργία τους ενδυναμώνονται οι διαπροσωπικές σχέσεις γεωργών και καταναλωτών, αλλά και οι σχέσεις των πολιτών με την τοπική κοινότητα και την γη, ενισχύοντας την τοπική κοινωνική συνοχή. Τα εγχειρήματα αυτά μπορούν να έχουν διαφορετική μορφή οργάνωσης και λειτουργίας. Ένα ποσοστό των εγχειρημάτων βασίζεται και οργανώνεται από τους παραγωγούς. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι καταναλωτές, ως μέλη του δικτύου, προπληρώνουν αγοράζοντας ένα μερίδιο της παραγωγής ή πληρώνοντας συνδρομή. Σε μια διαφορετική βάση λειτουργούν τα εγχειρήματα από πρωτοβουλία των καταναλωτών, δημιουργώντας καταναλωτικούς συνεταιρισμούς, όπου η παραγωγή γίνεται μέσα από την προσωπική τους εργασία ή με μισθωτή εργασία. Τέλος, βρίσκουμε εγχειρήματα, όπου βασίζονται στην κοινότητα και προϋποθέτουν την μακροπρόθεσμη συνεργασία παραγωγών και καταναλωτών (Καβουλάκος & Γριτζάς, 2015).

Οι αγροτικοί και οι κοινοτικοί συνεταιρισμοί έχουν αναπτυχθεί ιδιαίτερα παγκοσμίως δημιουργώντας εθνικά και διεθνή δίκτυα, που φέρνουν σε επαφή τους συνεταιρισμούς, τα εγχειρήματα και τους πολίτες. Ένα επιτυχημένο παράδειγμα αποτελεί ο διεθνής οργανισμός URGENCI, που ιδρύθηκε το 2006 στην Γαλλία και έχει συνεργάτες σε 32 χώρες. Το δίκτυο αυτό απευθύνεται σε κάθε μορφή αλληλέγγυων συνεργασιών με αντικείμενο την αγρο-

οικολογία και την κοινοτική αγροτική παραγωγή. Το URGENCI είναι ακρωνύμιο, που σημαίνει An Urban-Rural networks: GEnenerating New forms of exchanges between CIizens. Το δίκτυο συγκεντρώνει πολίτες, μικρούς παραγωγούς, καταναλωτές, ακτιβιστές και ερευνητές ,που εκπροσωπούν τοπικά δίκτυα και πρωτοβουλίες αλληλεγγύης για την αγροοικολογία. Ο κύριος στόχος του είναι να αναπτύξει ένα διακρατικό δίκτυο περιφερειακών και τοπικών εταιρικών σχέσεων μεταξύ παραγωγών και καταναλωτών και να αναπτύξει εκπαιδευτικές και ενημερωτικές δράσεις γύρω από τις σχετικές έννοιες και δράσεις (<https://urgenci.net>).

5.2.3. Συνεταιρισμοί εργαζομένων

Σύμφωνα με τον Polanyi η εργασία μετατρέπεται σε πλασματικό εμπόρευμα, όταν αποσπάται από το κοινωνικό της πλαίσιο. Ο Polanyi υποστήριξε την προστασία της εργασίας από την εκμετάλλευση από την αγορά και την αναγνώριση των κοινωνικών διαστάσεων της, καθώς και του καθολικού δικαιώματος στην αξιοπρεπή εργασία. Οι συνεταιρισμοί εργαζομένων ακολουθώντας τις ίδιες αξίες ιδρύθηκαν από τους εργαζόμενους με σκοπό να κατέχουν και να διαχειρίζονται συλλογικά οι ίδιοι τα εγχειρήματα στα οποία εργάζονται, δίνοντας προτεραιότητα στη δημοκρατική λήψη αποφάσεων, στη δίκαιη κατανομή των κερδών και στην ευημερία των εργαζομένων. Καθώς οι συνεταιρισμοί εργαζομένων αναγνωρίζονται πλέον νομικά στα περισσότερα κράτη, έχουν ταχεία εξάπλωση και υπάρχει πλήθος επιτυχημένων εγχειρημάτων σε κάθε τομέα. Η εξάπλωση τους οφείλεται στην διαρκή προσπάθεια της ανθρωπότητας για ποιοτική βελτίωση της εργασίας και την επίτευξη καλύτερων, δικαιότερων και αξιοπρεπέστερων εργασιακών σχέσεων. Οι συνεταιρισμοί εργαζομένων έχουν ως στόχο τη δημιουργία και διατήρηση βιώσιμων θέσεων εργασίας, τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των εργαζομένων-μελών και τη κοινοτική και τοπική ανάπτυξη. Οργανώνονται πάνω στην ελεύθερη και εθελοντική συμμετοχή των μελών τους, τα οποία είναι και εργαζόμενοι του εγχειρήματος. Η σχέση των εργαζομένων-μελών με τον συνεταιρισμό τους θεωρείται διαφορετική από τη σχέση της συμβατικής μισθωτής εργασίας και από τη σχέση της αυτόνομης ατομικής εργασίας. Ο εσωτερικός κανονισμός τους και όλα τα στάδια της διαδικασίας διαχείρισης αποφασίζονται δημοκρατικά από τους εργαζόμενους-μέλη. Τα εγχειρήματα είναι αυτόνομα και ανεξάρτητα, ενώπιον του κράτους και τρίτων, στις εργασιακές σχέσεις και τη διαχείρισή τους, καθώς και στη χρήση και διαχείριση των μέσων παραγωγής. Παράλληλα, εξασφαλίζεται μόνιμη εκπαίδευση και κατάρτιση για την ανάπτυξη ικανοτήτων των μελών και την ενημέρωσή τους, προκειμένου να

διασφαλιστούν οι επαγγελματικές γνώσεις και η ανάπτυξη του συνεταιρισμού των εργαζομένων και να τονωθεί η καινοτομία και η ορθή διαχείριση (CICOPA, 2004).

Στην Ελλάδα η Commonspace είναι μια συνεργατική, διεπιστημονική ομάδα σχεδιασμού που έχει συνεργαστεί με δήμους, περιφέρειες και κρατικούς φορείς, πανεπιστήμια και ερευνητικά κέντρα, εκπαιδευτικά και κοινωφελή ιδρύματα, ΜΚΟ και επιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέα. Έχει υλοποιήσει σειρά δημόσιων, ιδιωτικών και συγχρηματοδοτούμενων έργων και προγραμμάτων. Παράλληλα, προσφέρει επιστημονική υποστήριξη, αλλά και εθελοντική δράση για ζητήματα, που αφορούν στην υπεράσπιση του δημόσιου χώρου, τη βιώσιμη ανάπτυξη και την προστασία του περιβάλλοντος. Η δημιουργία κοινωνικού κεφαλαίου και κοινωνικής καινοτομίας αποτελούν βασικούς σκοπούς της (www.commonspace.gr).

5.2.4. Τράπεζες χρόνου

Ο χρόνος στις σύγχρονες κοινωνίες εμπορευματοποιείται με καθοδηγούμενο από την αγορά τρόπο και κυρίως μέσα από την μισθωτή εργασία. Η ΚΑΟ, όπως και ο Polanyi, θεωρούν κοινωνικά επιβλαβή αυτήν την εμπορευματοποίηση και την εκτίμηση του χρόνου με βάση χρηματικά και κερδοσκοπικά κριτήρια. Από κοινού υποστηρίζουν την επαναδιαπραγμάτευση της έννοιας της αξίας και της αποσύνδεσης της από αποκλειστικά χρηματικά κριτήρια. Ακολουθώντας αυτήν την οπτική οι τράπεζες χρόνου στοχεύουν στην ανταλλαγή υπηρεσιών με βάση το χρόνο, και όχι το χρήμα. Οι συμμετέχοντες προσφέρουν δεξιότητες ή υπηρεσίες σε άλλους και κερδίζουν πιστώσεις χρόνου, προωθώντας την κοινωνική συνοχή της κοινότητας και εκτιμώντας διάφορες μορφές συνεισφοράς πέρα από τις χρηματικές συναλλαγές. Στην Αγγλία ένα επιτυχημένο εγχείρημα τράπεζας χρόνου αποτελεί το Timebanking UK. Το εγχείρημα λειτουργεί στην βάση ότι ο χρόνος όλων εκτιμάται εξίσου και δεν ανταλλάσσονται χρήματα, αν και οι συμμετέχοντες μπορούν να συμφωνήσουν να καλύψουν έξοδα για πρώτες ύλες. Οι δεξιότητες όλων θεωρούνται εξίσου χρήσιμες, ώστε όλοι να αισθάνονται ισότιμοι και χρήσιμοι. Επιπλέον, η ανταλλαγή των υπηρεσιών είναι ένας εποικοδομητικός τρόπος να έρθουν σε επαφή τα μέλη της κοινότητας και να αναπτύξουν μια κουλτούρα συνεργασίας και διαμοιρασμού (Timebanking UK, 2018).

5.2.5. Εγχειρήματα Δίκαιου Εμπορίου

Το διεθνές εμπόριο, όταν καθοδηγείται αποκλειστικά από το κέρδος, εκμεταλλεύεται την εργασία και υπονομεύει τις τοπικές κοινότητες σύμφωνα με τον Polanyi. Οι οργανώσεις δίκαιου εμπορίου

δημιουργήθηκαν μέσα στα πλαίσια της ΚΑΛΟ για να διασφαλίσουν, ότι οι παραγωγοί στις αναπτυσσόμενες χώρες λαμβάνουν δίκαιη αποζημίωση για την εργασία και την παραγωγή τους. Με την προώθηση δεοντολογικών εμπορικών πρακτικών, οι πρωτοβουλίες δίκαιου εμπορίου αποσκοπούν στην προστασία της ευημερίας των εργαζομένων και των κοινοτήτων που συμμετέχουν στην παραγωγική διαδικασία. Δίκτυα Fair Trade λειτουργούν σε 125 χώρες σήμερα και όλο και περισσότεροι καταναλωτές επιλέγουν σχετικά προϊόντα. Το 2013 οι παγκόσμιες πωλήσεις πιστοποιημένων προϊόντων Fair Trade άγγιξαν τα 5.5 δισ. ευρώ. Στο άλλο άκρο της εφοδιαστικής αλυσίδας, οι εργαζόμενοι στο δίκτυο Fairtrade ξεπέρασαν το 1.4 εκατ., προερχόμενοι από 1.210 οργανώσεις παραγωγών σε 74 χώρες, ενώ ένα ποσό, έως 4% του κέρδους, επενδύεται στην τοπική κοινωνία. Σε όλη την εφοδιαστική αλυσίδα Fair Trade ενθαρρύνονται και προωθούνται πρακτικές που ελαχιστοποιούν το περιβαλλοντικό αποτύπωμα των προϊόντων και σέβονται τα ανθρώπινα δικαιώματα. Στην Ελλάδα η Fair Trade Hellas ιδρύθηκε το 2004 και αποτελεί μέλος του ιταλικού συνεταιρισμού Consorzio Ctm Altromercato. Αποστολή τους είναι η προώθηση προϊόντων Δίκαιου Εμπορίου, η εκπαίδευση γύρω από την υπεύθυνη κατανάλωση και η άσκηση θεσμικής πίεσης για καλύτερες εμπορικές, περιβαλλοντικές και αναπτυξιακές πολιτικές (www.fairtrade.gr).

5.2.6. Χρηματοπιστωτικά Ιδρύματα Κοινοτικής Ανάπτυξης και συνεταιριστικά αλληλασφαλιστικά εγχειρήματα και εγχειρήματα αλληλοβοήθειας

Τα χρηματοπιστωτικά συστήματα για τον Polanyi πρέπει να ενσωματώνονται σε κοινωνικά πλαίσια και να εξυπηρετούν τις ανάγκες των κοινοτήτων. Στον χώρο της ΚΑΛΟ δραστηριοποιούνται Χρηματοπιστωτικά Ιδρύματα Κοινοτικής Ανάπτυξης, που παρέχουν οικονομικά προσιτή πίστωση, κεφάλαιο και χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες σε υποβαθμισμένες κοινότητες. Δίνουν προτεραιότητα στην ανάπτυξη της κοινότητας, έναντι των καθαρά κερδοσκοπικών κινήτρων. Αντίστοιχα, τα συνεταιριστικά εγχειρήματα αλληλασφάλισης και αλληλοβοήθειας είναι εθελοντικές ομάδες φυσικών ή νομικών προσώπων, σκοπός των οποίων είναι να ικανοποιούν τις ανάγκες των μελών τους και όχι η κερδοσκοπική απόδοση των επενδύσεων. Λειτουργούν σύμφωνα με τις αρχές της εθελοντικής και ανοικτής συμμετοχής και της αλληλεγγύης μεταξύ των μελών και η διαχείρισή τους γίνεται σύμφωνα με δημοκρατικές αρχές (όπως η αρχή «ένα μέλος - μία ψήφος» για τα ταμεία αλληλασφάλισης, που απαρτίζονται από φυσικά πρόσωπα). Τα ταμεία αλληλασφάλισης διαφέρουν στη οργανωτική μορφή, τις

παρεχόμενες υπηρεσίες, το μέγεθος, την αποστολή ή τον γεωγραφικό τους αντίκτυπο. Υπάρχουν δύο βασικοί τύποι ταμείων αλληλασφάλισης στην Ευρώπη, εταιρείες «αλληλοβοήθειας» (ή «πρόνοιας για την υγεία») και εταιρείες «αλληλασφάλισης», που οργανώνουν υπηρεσίες και παροχές προς το συμφέρον των μελών, επί τη βάση της αλληλεγγύης και ενός συλλογικού τρόπου χρηματοδότησης και χρησιμοποιούν και το πλεόνασμα προς όφελος των μελών τους (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2013).

Στην Ελλάδα, η Συνεταιριστική Ασφαλιστική είναι ανώνυμη εταιρεία, που ιδρύθηκε το 1978 από τις Ελληνικές Αγροτικές Συνεταιριστικές Οργανώσεις, με σκοπό να εξυπηρετήσει τις ασφαλιστικές ανάγκες όχι μόνο των συνεταιρισμών, αλλά και του ευρύτερου χώρου της κοινωνικής οικονομίας. Το 50,55% του μετοχικού κεφαλαίου της Εταιρείας, ανήκει σε ελληνικές συνεταιριστικές ενώσεις και συνεταιριστικές τράπεζες και το υπόλοιπο 49,45% σε ευρωπαϊκές συνεταιριστικές ασφαλιστικές εταιρείες (www.syneteristiki.gr).

5.2.7. Κοινωνικά φαρμακεία και ιατρεία

Ο Polanyi τόνισε την ανάγκη προστασίας των πολιτών και των δικαιωμάτων τους στην ευημερία, καθώς και την σημασία της δημιουργίας κράτους πρόνοιας. Η ΚΑΛΟ δρα στο πεδίο των κοινωνικών παροχών και υπηρεσιών, σε διαφορετικά πεδία και με διαφορετικές οργανωτικές δομές, που έχουν κοινό στόχο την κάλυψη αναγκών. Σε αυτά τα πλαίσια και κατά την εξέλιξη της σύγχρονης οικονομικής κρίσης στον δυτικό κόσμο τα κοινωνικά φαρμακεία και ιατρεία πολλαπλασιάστηκαν, ώστε να καλύψουν τους όλο και αυξανόμενους αποκλεισμούς από το δημόσιο και ιδιωτικό σύστημα υγείας. Διαχωρίζονται σε θεσμικά και μη θεσμικά εγχειρήματα, παρουσιάζοντας διαφορές στην οργάνωση, τον τρόπο λειτουργίας και το κοινό, που εξυπηρετούν. Μπορεί να συνεργάζονται με κρατικούς φορείς, όπως συμβαίνει με τα δημοτικά ιατρεία, να είναι μη κερδοσκοπικοί οργανισμοί ή κοινωνικές επιχειρήσεις ή και να έχουν κινηματικές καταβολές, να μην έχουν νομική μορφή και να λειτουργούν με βάση τον εθελοντισμό. Τα θεσμικά εγχειρήματα λειτουργούν υποστηρικτικά στο κράτος, χωρίς να επιδιώκουν να αντικαταστήσουν τις κρατικές δομές υγείας. Τα κινηματικά εγχειρήματα δεν επιθυμούν οποιαδήποτε συνεργασία με το κράτος και δεν επιθυμούν να έχουν νομική μορφή για να διατηρήσουν την ανεξαρτησία τους. Έχουν την μακροπρόθεσμη στόχευση της ολικής αλλαγής του συστήματος προς μια κοινωνία χωρίς αποκλεισμούς (Αδάμ & Τελώνη, 2015).

Στον ελλαδικό χώρο ένα παράδειγμα κινηματικού εγχειρήματος αποτελεί Κοινωνικό Ιατρείο - Φαρμακείο Αλληλεγγύης Αθήνας, το οποίο λειτουργεί από το 2013 στα Εξάρχεια και παρέχει δωρεάν υπηρεσίες σε άνεργους, ανασφάλιστους και χαμηλόμισθους. Προσφέρει δωρεάν διάθεση φαρμάκων σε πολίτες, που κατέχουν πρόσφατη ιατρική συνταγή και δωρεάν ιατρικές υπηρεσίες στους τομείς της γυναικολογίας, δερματολογίας, ενδοκρινολογικού, καρδιολογικού, οδοντιατρικού, ωτορινολαρυγγολογικού, ψυχιατρικού και ψυχοκοινωνικής υποστήριξης. Το εγχείρημα βασίζεται στον εθελοντισμό και προωθεί την αλληλεγγύη και τις συλλογικές πράξεις (Αλληλεγγύη Για Όλους, 2023).

Συμπεράσματα

Η Βιομηχανική Επανάσταση σηματοδότησε την μετάβαση από το φεουδαρχικό στο καπιταλιστικό σύστημα οργάνωσης και στην αστικοποίηση. Οι μεγάλες αλλαγές, που επέφερε η χρήση των μηχανών στην παραγωγή και στην μεταφορά επηρέασαν την οικονομική, πολιτική και κοινωνική οργάνωση. Η ελεύθερη αγορά έκανε την εμφάνιση της και οδήγησε στην ανάπτυξη πλήθους οικονομικών και κοινωνικών θεωριών υπέρ η κατά της. Την ίδια περίοδο η κατοχύρωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και ατομικών ελευθεριών υποστήριξε την ανεξαρτησία του ανθρώπου από οποιαδήποτε παρέμβαση και έλεγχο, κάτι που είχε αντίκτυπο και στην οικονομική του συμπεριφορά. Παράλληλα, ωστόσο, με την πρωτοφανή ανάπτυξη σε όλα τα επίπεδα κατά τον 19^ο αιώνα εμφανίστηκαν και νέα κοινωνικά προβλήματα, που οδήγησαν στην κριτική του νέου οικονομικού φιλελεύθερου κινήματος. Μέσα στα πλαίσια αυτά ο Polanyi ανέπτυξε την δική του κριτική, επισημαίνοντας την ανεξαρτησία της οικονομίας από το κοινωνικό στο νέο σύστημα και τις καταστρεπτικές κοινωνικές συνέπειες αυτού.

Ο Polanyi διαπραγματεύτηκε την έννοια της ενσωμάτωσης της οικονομίας στην κοινωνία και υπερασπίστηκε την ιδέα ότι οι άνθρωποι δεν λειτουργούν με βάση οικονομικά κίνητρα, αλλά κοινωνικά, αντλώντας παραδείγματα από πρωτόγονες και προβιομηχανικές κοινωνίες. Ο Polanyi επέκρινε τον θεσμό της ελεύθερης αγοράς, υποστηρίζοντας ότι αποτελεί μια ανωμαλία της ανθρώπινης οικονομικής ιστορίας και δεν συνάδει με την φύση του ανθρώπου και της κοινωνικής οργάνωσης. Παράλληλα, υποστήριξε την ανάγκη προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων και της κοινής ευημερίας μέσα από την οργάνωση και λειτουργία ενός κράτους πρόνοιας. Οι ιδέες του επικρίθηκαν κυρίως ως ρομαντικές και μη ορθολογικές, αλλά και ως μεθοδολογικά αντικρουόμενες, ως προς την χρήση της έννοιας της ενσωμάτωσης. Η εξιδανίκευση των προβιομηχανικών οικονομιών στο έργο του παραβλέπει τις δυσκολίες, που αντιμετώπιζαν οι άνθρωποι εκείνη την εποχή και εναντιώνεται στην ανθρώπινη εξέλιξη και στην δυνατότητα του ανθρώπου για εξέλιξη και χρήση του λόγου και της ελεύθερης βούλησης. Παράλληλα, δεν αναγνωρίζει την σημαντικότητα και την διαχρονική ύπαρξη οικονομικών κινήτρων, προσφέροντας μια κατακερματισμένη και ελλιπή μελέτη των προβιομηχανικών κοινωνιών.

Μέσα στα ίδια ιστορικά και ιδεολογικά πλαίσια του έργου του Polanyi, αναπτύχθηκε στην Δύση και στην Λατινική Αμερική η ΚΑΛΟ, σαν έμπρακτη απάντηση στα κοινωνικά προβλήματα και

στην ανάγκη προστασίας της αξιοπρεπούς εργασίας και διαβίωσης. Εκδηλώθηκε με πλήθος μορφών οργάνωσης και λειτουργίας, με κοινό πρωταρχικό στόχο την επίτευξη κοινωνικού οφέλους. Η εξέταση της ΚΑΛΟ μέσα από το πρίσμα των θεωρητικών συνεισφορών του Karl Polanyi αποκάλυψε ένα πολυμορφικό χώρο οικονομικής λειτουργίας, που είναι κοινωνικά προσανατολισμένο και ριζωμένο στις αρχές της αλληλεγγύης. Η κριτική του Polanyi στην αποσυντεθειμένη οικονομία, με τον έντονο διαχωρισμό των μηχανισμών της αγοράς από τις κοινωνικές και ηθικές διαστάσεις της καθημερινής ζωής, αναδεικνύει την ανάγκη για μια πιο ολοκληρωμένη προσέγγιση στην οικονομική δραστηριότητα, μια προσέγγιση που η ΚΑΛΟ προσπαθεί να εφαρμόσει έμπρακτα. Η δέσμευση της ΚΑΛΟ για δημοκρατική διακυβέρνηση, ισότητα, εργασιακή αξιοπρέπεια και συλλογική ευημερία αποτελεί παράδειγμα της δυνατότητας των οικονομιών να λειτουργούν σε αρμονία με τους κοινωνικούς στόχους και όχι σε αντίθεση με αυτούς. Παρουσιάζει μια βιώσιμη εναλλακτική λύση στο κυρίαρχο νεοφιλελεύθερο οικονομικό μοντέλο, υπογραμμίζοντας τη δυνατότητα των οικονομικών συστημάτων να εξελιχθούν προς μεγαλύτερη κοινωνική ανταπόκριση και βιωσιμότητα.

Τα εγχειρήματα της ΚΑΛΟ δεν λειτουργούν απλώς ως εναλλακτικά παραδείγματα εντός της οικονομικής σφαίρας, αλλά τη διαμορφώνουν, ώστε να αντικατοπτρίζει τις αξίες και τις ανάγκες των κοινοτήτων που υπηρετούν. Αποδεικνύουν ότι μια οικονομία μπορεί να λειτουργήσει με την ανθρώπινη ευημερία και την οικολογική βιωσιμότητα στον πυρήνα της, αμφισβητώντας το κυρίαρχο καπιταλιστικό αφήγημα της ανάπτυξης και της μεγιστοποίησης του κέρδους. Καθώς αναλογιζόμαστε τη μελλοντική πορεία της ΚΑΛΟ, είναι σαφές ότι το έργο του Polanyi παραμένει επίκαιρο. Οι προκλήσεις που αντιμετωπίζουμε -οικονομική ανισότητα, κοινωνικός αποκλεισμός και υποβάθμιση του περιβάλλοντος- απαιτούν καινοτόμα οικονομικά μοντέλα που δίνουν προτεραιότητα στους ανθρώπους και τον πλανήτη. Η ΚΑΛΟ αποτελεί απόδειξη της δυνατότητας μιας οικονομίας που είναι κοινωνικά ευαισθητοποιημένη. Η έννοια του Polanyi για την «διπλή κίνηση», όπου η κοινωνία αντιδρά ενάντια στις επιβλαβείς συνέπειες των ανεξέλεγκτων αγορών, συνάδει με τους στόχους της ΚΑΛΟ, η οποία επιδιώκει να αντισταθμίσει την επιρροή της αγοράς με την παραγωγή κοινωνικού οφέλους.

Καθώς περιηγούμαστε στις πολυπλοκότητες του 21ου αιώνα, που χαρακτηρίζονται από παγκόσμιες προκλήσεις και αλληλένδετες κρίσεις, η αλληλεπίδραση της πνευματικής κληρονομιάς του Polanyi και των αρχών της ΚΑΛΟ γίνεται όλο και πιο σημαντική. Το δοκίμιο

προσπάθησε να φωτίσει τις ομοιότητες μεταξύ των θεωριών του Polanyi και της ΚΑΛΟ, υπογραμμίζοντας τη μετασχηματιστική δυνατότητα της υιοθέτησης μιας κοινωνικής διάστασης εντός οικονομικών πλαισίων. Υποστηρίζοντας την ανάπτυξη της ΚΑΛΟ, δεν υποστηρίζουμε απλώς ένα εναλλακτικό οικονομικό μοντέλο. Αντίθετα, υποστηρίζουμε μια ολιστική προσέγγιση, που λαμβάνει υπόψη τη διασύνδεση των οικονομικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών σφαιρών. Μέσα από το πρίσμα των συνεισφορών του Polanyi, μας υπενθυμίζεται ότι η ευημερία των ατόμων και των κοινοτήτων πρέπει να είναι το βασικό κριτήριο για την αξιολόγηση της επιτυχίας ενός οικονομικού συστήματος. Στην ουσία, η κοινωνική διάσταση της ΚΑΛΟ, εμπλουτισμένη από τις ιδέες του Polanyi, μας καλεί να οραματιστούμε ένα μέλλον όπου οι οικονομικές επιδιώξεις εναρμονίζονται με τις κοινωνικές αξίες, προωθώντας έναν κόσμο όπου η ευημερία μετριέται όχι μόνο με νομισματικούς όρους, αλλά και με την ευημερία των κοινοτήτων, την αξιοπρέπεια της εργασίας και τη βιωσιμότητα του κοινού μας περιβάλλοντος. Μια κοινωνικά συνειδητή και αλληλέγγυα οικονομία είναι αναμφίβολα προϋπόθεση για έναν πιο δίκαιο και βιώσιμο κόσμο.

Βιβλιογραφία

- Bollier, D., & Helfrich, S. (2012). *The Wealth of the Commons: A World Beyond Market and State*. Levellers Press.
- CICOPA. (2004). WORLD DECLARATION ON WORKER COOPERATIVES. BRUSSELS: CICOPA.
- Dale, G. (2010). *Karl Polanyi : the limits of the market*. Cambridge: Polity Press.
- Defourny, J., & Nyssens, M. (2008). Social enterprise in Europe: Recent trends and developments. *Social Enterprise Journal*, 4, 202-228. Retrieved December 2023, from <https://emes.net/publications/working-papers/social-enterprise-in-europe-recent-trends-and-developments/>
- FAIR TRADE HELLAS. (n.d.). Retrieved December 2023, from www.fairtrade.gr: <https://www.fairtrade.gr/>
- Gemici, K. (2008). Karl Polanyi and the Antinomies of Embeddedness. *Socio-Economic Review*, 6(1), 5-33. Retrieved Ιανουάριος 2024, from <https://academic.oup.com/ser/article/6/1/5/1698585>
- Heilbroner, R. L. (2011). *The Worldly Philosophers. The Lives, Times And Ideas Of The Great Economic Thinkers*. Touchstone.
- Holmwood, J. (2000). Three Pillars of Welfare State Theory T.H. Marshall, Karl Polanyi and Alva Myrdal in Defence of the National Welfare State. *European Journal of Social Theory*, 10, 23-50.
- <https://urgenci.net>. (n.d.). Retrieved December 2023, from <https://urgenci.net/>

- Krlev, G., Wruk, D., Pasi, G., & Bernhard, M. (2023). Social economy: Between common identity and accelerating social change. In *Social Economy Science. Transforming the Economy and Making Society More Resilient*. UK: Oxford University Press .
- Laidler, H. W. (2000). *History of Socialism*. Routledge.
- Lie, J. (1991). Embedding Polanyi's Market Society. *Sociological Perspectives*, 2(34), pp. 219-235. Retrieved 05 26, 2014, from <http://www.jstor.org/stable/138899>
- Marshall, P. (2010). *Demanding the Impossible: A History of Anarchism* . PM Press.
- Nuno Miguel Cardoso Machado. (2011, October 1). Karl Polanyi and the New Economic Sociology: Notes on the Concept of (Dis)embeddedness. *RCCS Annual Review [Online]*, p. 3. doi:<https://doi.org/10.4000/rccsar.309>
- OECD. (2023). *What is the social and solidarity economy? A review of concepts*. OECD.
- Ostrom, E., Chang, C., Pennington, M., & Tarko, V. (2012). *The Future of the Commons - Beyond Market Failure and Government Regulation*. The Institute of Economic Affairs.
- Polanyi, K. (1977). *The Livelihood of Man*. New York: Academic Press.
- Polanyi, K. (2007). *Ο Μεγάλος Μετασχηματισμός*. ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: ΝΗΣΙΔΕΣ.
- Polanyi, K., Arensberg, C. M., & Pearson, H. W. (1957). *Trade and Market in the Early Empires*. New York, NY: Free Press.
- Rothbard, M. N. (2022). Down with Primitivism: A Thorough Critique of Polanyi. *MISES DAILY ARTICLES*. Retrieved Ιανουάριος 2024, from <https://mises.org/library/down-primitivism-thorough-critique-polanyi>
- Ryan, A. (2012). *The Making of Modern Liberalism*. Princeton University Press.
- SHICC. (2021). *Case Study: CLT Brussels*. Retrieved December 2023, from <https://vb.nweurope.eu/media/12700/community-land-trust-brussels-case-study-1.pdf>
- Timebanking UK. (2018). *20 Timebanking Stories from Time Banks in the UK*. Retrieved December 2023, from <https://timebanking.org/our-time-banks/>

www.commonspace.gr. (n.d.). Retrieved December 2023, from <https://www.commonspace.gr/>

www.syneteristiki.gr. (n.d.). Retrieved 2023, from <https://www.syneteristiki.gr/>

Αδάμ, Σ. (2022). Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία (Κ.ΑΛ.Ο.), συνεταιρισμοί και κοινωνικές επιχειρήσεις. In Γ. Ζ.-Ε. Νικολαΐδης (Ed.), *Μελέτες για την Κοινωνική και Αλληλέγγυα Οικονομία Προσεγγίσεις, προκλήσεις, εφαρμογές* (pp. 37-47). Ηρακλειο: Πανεπιστήμιο Κρήτης. Retrieved 2023, from https://sociology.soc.uoc.gr/ekaeke/wp-content/uploads/2022/06/mel_gia-kooin_kai_allil_oik_v2022.pdf

Αδάμ, Σ., & Παπαθεοδώρου, Χ. (2010). *Κοινωνική οικονομία και κοινωνικός αποκλεισμός Μια κριτική προσέγγιση*. Αθήνα: ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ.

Αδάμ, Σ., & Τελώνη, Δ.-Δ. (2015). *Κοινωνικά Ιατρεία στην Ελλάδα της Κρίσης: Η εμπειρία της παροχής υπηρεσιών υγείας όταν το Εθνικό Σύστημα Υγείας υποχωρεί*. ΓΣΕΕ. Retrieved Ιανουάριος 2024, from <https://ineobservatory.gr/publication/kinonika-iatria-stin-elladatis-krisis-i-empiria-tis-parochis-ipiresion-igias-otan-to-ethniko-sistema-igias-ipochori/>

Αλληλεγγύη Για Όλους. (2023). *Κοινωνικά Ιατρεία Φαρμακεία Αλληλεγγύης*. Retrieved 2024, from <https://www.solidarity4all.gr/el/structure/>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. (2013). *Έκθεση που περιέχει συστάσεις προς την Επιτροπή σχετικά με το καθεστώς του ευρωπαϊκού ταμείου αλληλασφάλισης*. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Retrieved 2023, from https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-7-2013-0018_EL.html

Καβουλάκος, Κ. (2018). *Κοινωνική αλληλέγγυα οικονομία, κρίση και κοινωνικά κινήματα*. In *Όψεις της Ελληνικής Κρίσης. Συγκρουσιακός Κύκλος και Θεσμικές Εκβάσεις*. Αθήνα: Gutenberg.

Καβουλάκος, Κ.-Ι., & Γριτζάς, Γ. (2015). *Εναλλακτικοί Οικονομικοί και Πολιτικοί Χώροι*. Ζωγράφου: ΣΥΝΔΕΣΜΟΣ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΩΝ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΩΝ.

Καραγιάννης, Α. Δ. (2011). *Οικονομικός Φιλελευθερισμός κατά τον Adam Smith*. Retrieved Δεκέμβριος 2024, from <http://users.uoa.gr/~ahatzis/Karayiannis.pdf>

- Κρεμμυδάς, Β. (2004). *Εισαγωγή στην Οικονομική Ιστορία της Ευρώπης 16ος- 20ος Αιώνας*.
Τυπωθήτω.
- Μαρκαντωνάτου, Μ. (2015). *Κρίση, απορρύθμιση και πολιτική υπό το πρίσμα της θεώρησης του
Καρλ Πολάνι*. Αθήνα: ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΓΣΕΕ.
- Νικολόπουλος , Τ., & Καπογιάννης, Δ. (2012). *Εισαγωγή στην κοινωνική και αλληλέγγυα
οικονομία. Το μετέωρο βήμα μιας δυνατότητας*. Αθήνα: ΟΙ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΩΝ
ΣΥΝΑΔΕΛΦΩΝ.
- Πανταζής, Α. (2010). *Καρλ Μαρξ-Καρλ Πολανι : Η γένεση του κοινωνικού κράτους*. Αθήνα:
Στοχαστής.

Υπεύθυνη Δήλωση Συγγραφέα:

Δηλώνω ρητά ότι, σύμφωνα με το άρθρο 8 του Ν.1599/1986, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής μου εργασίας, δεν προσβάλλει κάθε μορφής δικαιώματα διανοητικής ιδιοκτησίας, προσωπικότητας και προσωπικών δεδομένων τρίτων, δεν περιέχει έργα/εισφορές τρίτων για τα οποία απαιτείται άδεια των δημιουργών/δικαιούχων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής, οι πηγές δε που χρησιμοποιήθηκαν περιορίζονται στις βιβλιογραφικές αναφορές και μόνον και πληρούν τους κανόνες της επιστημονικής παράθεσης.